

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. III.

Sibiiu, Martie 1899.

Anul XXX.

PREMIUL „ASOCIAȚIUNII“.

În numărul premergător al „Transilvaniei“ (pag. 42) a apărut un comunicat oficial al comitetului central al Asociațiunii, prin care acesta, conform însărcinării primite la adunarea generală din Beiuș, a publicat concurs pentru un premiu de 500 coroane, care se va decerne celei mai bune lucrări asupra istoriei instituțiilor culturale ale Românilor din Transilvania și Ungaria dela 1848 încóce. Terminul pentru prezentarea lucrărilor de concurs s'a stabilit pe ziua de 31 Decembre a. c. Scrierea premiată se va tipări pe spesele Asociațiunii, și autorul va primi 500 exemplare în mod gratuit.

Credem că va fi de interes, a atrage atențiunea cetitorilor revistei noastre și la acest loc la concursul publicat, și a insista un moment asupra considerantelor de cari a fost condus comitetul central la stabilirea sujetului pentru premiul Asociațiunii. Ne vedem îndemnați la aceasta cu atât mai vârtos, pentru-că chestiunea a fost discutată și în alte organe publicistice și a fost aprețiată din un punct de vedere cu totul străin de al comitetului central.

Cât pentru istoricul concursului, este cunoscut, că adunarea generală din Beiuș a luat concludul său mai sus amintit în vederea secetei îngrijitoare ce continuă pe terenul literaturii noastre istorice. Acest neajuns, constatat ani de a rândul în raportul secretariului I despre producțiunea literară din patrie, s'a simțit în anul trecut, când la popoarele conlocuitoare se perondau serbările aniversării semiseculare ale evenimentelor dela 1848, în măsură âncă cu mult mai mare, și astfel

publicarea concursului, pe lângă intențiunea de a contribui la dezvoltarea unui ram neglijat al literaturii noastre naționale, avea încă și rostul unui demn și serios act sărbătoresc din incidentul împlinirii unei jumătăți de secol dela renașterea poporului nostru.

Eată ce dicea în această privință raportul literar, prezentat la adunarea generală din Beiuș: „Va trebui să ne folosim de toate mijloacele ce ne stau la dispoziție pentru înaintarea literaturii noastre istorice, și jertfele ce vom aduce pe acest teren vor fi cel mai demn prinos ce vom pute închina în acest an iubilar memoriei bărbaților și evenimentelor mari, cari înainte cu 50 ani au pus bazele renașterii noastre culturale“.

În vederea acestora comitetul central a creșut că lucrează în sensul intențiilor adunării generale, când a ales pentru concurs un subiect de istorie contemporană, și în deosebi un moment important din istoria celor din urmă 50 ani.

Tot în sensul celor expuse s'a decis pentru o temă de istorie *culturală*, și credem, că chiar în această privință alegerea făcută a fost cea mai norocoasă și mai corespunzătoare stărilor noastre.

Căci abstragere făcând dela caracterul pur cultural al Asociațiunii, care în sine a putut fi un moment decizător pentru alegerea unui subiect de istorie culturală, — nu credem că ar fi fost oportun și de folos, dacă s'ar fi publicat concurs — după cum s'a propus în un ȋiar din Sibiiu — pentru „o lucrare din domeniul istoriei contemporane 1848—1898“, și prin aceasta s'ar fi provocat o întreagă serie de scrieri cu totul necontrolabile și neprecalculabile din domeniul istoriei politice. Nu este nimic mai anevoios decât scrierea istoriei politice a deceniilor ultime, care trebuie să fie lucrată cu tact și cu o rutină literară excepțională, ca să nu devieze pe terenul politicii militante și al certelor personale. Între cele întemplate dela 1848 încoace și între stările de astăzi există încă prea multe și intime legături, și noi dispunem astăzi încă de prea puține puteri probate pe terenul istoriografiei, decât să ne fim putut aștepta la un rezultat mulțamitor și folositor al unui asemenea concurs.

Și de altminterile nu s'a putut trece cu vederea, că în literatura româna istoria politică a ultimului semisecol nu este

un teren neumblat. Va fi destul a aminti numai valoroasele scrieri ale lui George Barițiu, I. St. Șuluțiu, etc. Din contră istoria culturală a acestui period, care este cu atât mai important, pentru că represintă epoca renascerei noastre culturale, a rămas până astăzi aproape cu totul *terra incognita*.

Comitetul central a voit deci cu tot adinsul, să îndemne la studii serioase *în special pe acest teren*, care va avé pentru totdeauna, și are în deosebi astăzi, o însemnătate capitală și cu mult mai dăinuitoare, decât istoricul experimentelor și sistemelor politice ce s'au perondat dela 1848 încoace.

Credem deci, că comitetul central a făcut foarte bine, că a remas consequent usului observat pân' acum la premiile Asociațiunii, și a fixat expres subiectul concursului. Și de altmintrelea concursuri literare fără determinarea strictă a subiectului se fac cu totul în altă formă și în alt scop, deoarece în asemenea cazuri de regulă concură toate scrierile apărute în un restimp oare-rare, cari întrunesc condițiunile formale ale concursului. În cazul nostru însă s'a intenționat o producțiune nouă în o anumită direcțiune literară.

S'a mai făcut și observarea că subiectul ales ar fi prea vast, și timpul pentru prezentarea lucrărilor (un an), cu mult prea scurt.

Aceasta este mai mult o chestiune de aprețiere.

Nu încapă îndoială, că istoria instituțiunilor noastre culturale din ultimii 50 ani se poate tracta și în o întindere și cu un aparat foarte mare. Concursul însă vorbesce de o lucrare de vre-o 10 coale de tipar și ofere un modest premiu de 500 coroane. Prin urmare nu a putut avé în vedere o lucrare monumentală, care să receară studii și o activitate îndelungată de mai mulți ani.

De altă parte iară nu se poate nega, ca și în cadrul relativ îngust, cum l'a stabilit concursul, se poate da un studiu aprofundat și valoros asupra instituțiunilor culturale, deocamdată încă foarte puține și modeste, ce le avem și le-am putut crea dela 1848 încoace. Materialul necesar pentru o asemenea scriere netrebuind încă descoperit, și știindu-se unde se găsesce, ușor se va puté aduna în decursul câtor-va luni de zile, și în părțile sale esențiale nefind atât de vast, ca să

poată fi pătruns numai cu mari greutate, nu credem că timpul de un an ar fi atât de scurt, pentru o scriere cum o prevede concursul publicat.

Cu atât mai ușor se va pute face o lucrare pe deplin corespunzătoare în cazul dacă s'ar asocia doue sau mai multe puteri pentru săvârșirea ei. Ar fi chiar de dorit, ca profesorii dela școalele noastre medii, între cari fără îndoială mai mulți vor fi în curent cu sujetul de tractat, sau cel puțin cu câte o parte mai însemnată a lui, să împartă materia și să caute a presenta o lucrare cât mai aprofundată asupra chestiunii atât de importante.

Apoi nu sunt deschise dela concurs nici eventuale lucrări ce nu se vor estinde asupra tuturor părților sujetului, ci se vor ocupa numai cu una sau alta dintre elementele sale principale.

Astfel noi nu vedem piedeci și greutați atât de mari, încât să putem admite prognosticul, că concursul va rămâne fără rezultat. E posibil, negreșit, să se întâmple aceasta, dar în asemenea cas cauza ar trebui căutată altundeva, și nu în anevoințele concursului.

Temerile ce s'au ivit în publicitate cu privire la concursul publicat, ni-se par deci tot atât de neîntemeiate, ca și afirmațiunea lansată din acest incident, că Asociațiunea nu a produs mai mult pe teren literar din cauză că în comitetul ei central numai literați nu au fost. Este din contră un fapt notoric, că — cu puține excepțiuni disparente — au făcut parte din comitetul Asociațiunii aproape toți literații de ceva nume, câți i-a avut Transilvania dela 1861 încoace. Dar literatura nu poate și nu are să o *facă* o corporațiune *administrativă*, fie pusă chiar în fruntea unei societăți literare.

Comitetul Asociațiunii poate și are numai să înlesnească și să încurageze producțiunea literară, și acest scop l'a urmărit dupăcum credem, pe calea cea mai potrivită, și prin concursul publicat. Remâne acum să se găsească, — și noi sperăm că se vor găsi, — puteri harnice și dornice de muncă serioasă.

LIMBA NOASTRĂ LITERARĂ.

Unitatea limbei literare române, acest mare și vital interes național al elementului nostru, atât dincoace cât și dincolo de Carpați, nici pe departe nu se bucură de atențiunea ce o reclamă importanța lui. Singura instituțiune literară comună a tuturor Românilor fără considerare la hotare politice, Academia Română, înființată anume pentru a servi dezvoltarea limbei române, nu a știut să se achite de aceasta principală datorie, și activitatea ce a dezvoltat-o pe acest teren de preste trei decenii, a ramas departe înderetrul așteptărilor ce se legaseră de înființarea ei.

În deosebi s'a făcut prea puțin în privința conservării unității în dezvoltarea limbei literare a Românilor din diferitele țări, și mai ales academicianii nostri de dincoace, în timpul mai nou, nu mai au nici un rol în chestiuni de limbă.

Experiențele ce le facem chiar acum, când se publică o mare lucrare literară cu concursul autorilor români din toate părțile locuite de elementul nostru, arată divergențe foarte simțitoare în dezvoltarea limbei literare din diferitele ținuturi, — divergențe cari continuând vor trebui să aibe urmări grave pentru unitatea culturală a poporului nostru.

Ni-se impun deci în această privință mari și serioase datorii și va trebui să dăm pe viitor o atențiune cu mult mai mare dezvoltării unitare a limbei noastre literare.

Între asemenea împrejurări credem, că servim un interes național, când reproducem un interesant și remarcabil articol publicat în Nr. 1—2 al „Ligei Române“, care — cu părere de rău o constatăm — nu a atras atențiunea presei noastre periodice de dincoace, după cum merită.

Articolul, semnat de Dim. I. Gelu și intitulat „Limba literară de peste munți“, la care vom mai reveni, este următorul:

„E netăgăduit, că ȃiarele românești de peste munți scriu ađi mai corect românește, decât acum treizeci, patruzeci de ani, când etimologismul era în floare și nu sciai bine dacă limba ȃiarelor de acolo e o latinească stricată sau o românească latinisată. În comparație deci cu vremile de atunci, ȃiarele scriu ađi mult mai românește, unele scriu adesea chiar o românească perfectă.

Cu toate acestea, a rămas o deosebire între limba literară de acolo și a noastră de aci, o deosebire, care dacă se va desvolta mai departe, poate avé foarte regretabile urmări pentru unitatea noastră culturală.

E neapărat firească, până la punct, această deosebire. Basa culturii românești de peste munți e *latină* și *germană*, a noastră e *francesă*. Această deosebire a influențelor literare a produs și o deosebire în dezvoltarea stilului. Dar mai este o cauză. Noi, aci trăim în țara românească. Nici un cuvânt nu ne pricinuesce vr'o dificultate. În administrație, în magistratură, în litere, științe, în parlament, ș. a. m. d. avem funcțiuni, elemente, părți, noțiuni cu numiri românești. Nu-i vr'o mare cheltuială intelectuală pentru un scriitor, ca să dea fie-cărei noțiuni cuvântul co-

respunzător, pentru că aceste cuvinte sunt odată admise de obște, cunoscute și definitive. Când dicem *prefect, grefier, procura*, etc., toată lumea din țară ne înțelege.

Dar nu este tot așa în Transilvania. Acolo e o viață publică străină de limba și obiceiurile Românilor. Administrația, magistratura, învățământul, totul e străin și are numiri străine. Românii *șilnic* trebuie să-și traducă din unguresce și nemțesce deosebitele numiri, cuvinte, științe, etc. Cum să te miri deci, că limbajul literar de peste munți e adesea încărcat de germanisme și maghiarisme, de locuțiuni străine geniului limbei românesce? *Împrejurările* de acolo poartă vina pentru această desfigurare a limbei, iar nu oamenii. Sunt în ori-ce cas, foarte nedrepti aceia dintre noi, cari găesc prilej de a face mereu „spirit“ pe socoteala Românilor de peste munți, luându-le limbajul în zeflema. Aceia, cari nu se pot răbda să nu „rize“ când cetesc anumite expresii obicinuite peste munți, n'ar trebui să uite, că limba românească s'a dezvoltat la noi în țară și a ajuns la precisiunea ei actuală numai după-ce am scăpat și noi de jugul străinilor. Nu e tocmai așa de mult, de când se vorbea și la noi despre *plioforisire, metachirisire, pursuivarisire*; nu e mult de când aveam și noi nenorocirea de a fi „regularisiți“ de către un *tufecibașă, cămăraș, bașcihodar* sau de *piseri, nacialnici, polcovnici*, etc.; sau de când actele birourilor noastre se numiau *ciorne, otnogenii, pricazari*, etc. etc.

Am scăpat țara de asupraire străină și imediat a scăpat și limba noastră națională de denaturările, la cari era fatal expusă în urma influențelor continue ale limbilor străine. Prin urmare să *judecăm serios* dar să nu luăm în bătae de joc dificultățile, cu cari se luptă frații noștri, ca și în timpul asuprairii străine să salveze idiomul național. Da, sunt numeroase deosebirile provinciale între limbajul literar de acolo și de aici, și n'avem decât să discutăm această chestiune cu bună-voință și dragoste de frați, ca răul să fie remediat. Credem chiar, că ar fi indispensabil ca din când în când să ne ocupăm de această chestie, ca deosebirile să nu crească.

Românii de peste munți folosesc adesea cuvinte, pe cari noi nu le înțelegem; dar trebuie să admitem, că și noi ne credem adesea infalibili și ne închipuim că toate, *absolut toate* formele lingvistice, pe cari le utilizăm noi, ar fi reprezentând valori universale pentru toți Românii. Ni se pare atât de natural, ca Românii de peste munți să adopte toate străinismele noastre, și nu ne prea vine la socoteală, că se vor fi găcind și în graiul din Ardeal și Banat, de pe Crișuri, Maramureș, Bucovina, cuvinte și forme, cari ar merita să le cunoșcem mai bine și să le folosim și noi.

În ori-ce cas, numai așa s'ar pute stabili o limbă literară cu adevărat unitară.

Chestia însă e prea importantă ca s'o putem termina într'un articol scris în fuga condeiului. Vom reveni mai pe larg asupra acestei chestiuni“.

DESCÂNTECE.

Descân-tece contra buboaielor.

Poporul crede că omul e sănătos în internul seu, când pe corp i-se fac buboai. Ele se fac în vîni și curăță sângele. Ca leac contra buboaielor se folosește pentru coacere și pîtrundere (scurgere) o făliă de ceapă friptă în spuză și unsă cu oleiu; sau: O făliuță de clisă (slănină) subțire sau seu de vită, topit pe un petec curat de pânză și amestecat cu ceară. Se face și o alifie din: cleiu, oleiu, seu de vită și o bucată de ceară de mărimea unei nuci. Aceste se topecs nu pe para focului, ci pe spuză, din care cu vîrfu lui cuțitului se pune pe un petec și acesta pe buboai. Ca să se scurgă „sokirvița“ se pune și un brusture de varză ori un bruscălan uns cu oleiu de rapiță. Rizele cu care se șterge puroiul se pun în loc ascuns, ca nu, trecînd cineva preste ele, să capete și el buboai. Dacă se află petece d'acelea lăpădate să se dîcă: „aci v'am aflat aci v'am lăsat, de voi nu m'am legat, duceți-vă la cel ce v'o lăpădat“.

Sdrențe, legături unsuroase, une-ori legături cu pureci, stelnițe, încălțăminte bătrâne, hîrburi sparte și lăpădate se consideră de „făcături“ și nu e bine a le atinge.

Descântecul este următorul:

Dacă a făcut lui N. cineva cu una,
Io-i întore cu două;
Dacă a făcut cu două,
Io-i întore cu trei;
Dacă a făcut cu (3, 4, 5, 6, 7, 8, 9)
Io-i întore cu 99 noi,
Cu 99 părechi de boi
Cu sbiciu mînați dinapoi;
I-le întore și mai infocate,
Și mai blăstămate,
Și mai cornorate,
Toate făcături,
Câte mănături,
Câte unsori,
Câte spurcături,
De-o fi uns,
De-o fi pus,
Vrăjituri,
Făcături
Mănături
Pocituri lui N. N.
'Napoi să se 'ntoarcă
La cel ce-o fi pus,
La cel ce-o fi uns,
Fie din vecin,
Fie din străin,
Fie din hale,
Fie din hăluite,
Fie din om, muere ori fată,
'Napoi să se 'ntoarcă,

Lui N. nimic să nu-i facă,
Să se ducă la care o mînat,
Și mai infocat,
Și mai cornorat,
Și mai mîniat,
Cum duce vorba mare
Pulbrea din cale,
Toate bitejugurile,
Toate visurile,
Spaimete,
Rieniturile
Stricniturile
Pociturile
Bubile
Buboaiete
Sgâr-ciurile,
Izdatul,
Apucatul,
Muroniu,
Strigoniul,
Priculiciul,
Toate rele,
Și toate boale,
Iar d'o fi dela Dumneșeu,
Mila să-și întoarcă,
Leacul să-l sloboadă,
Lui N. care 'n pat zăcînd,
La mila lui așteptînd;

Amin.

(Din Bănat.)

CHRONICON ANONYMI BELÆ REGIS NOTARII.

VII.

De egressu eorum.

Anno dominice incarnationis d. ccc. l. xxxiiii., sicut in annalibus continetur cronicis, septem principales persone, qui hetumoger uocantur, egressi sunt de terra Scithia uersus occidentem, inter quos *Almus* dux filius *Ugek* de genere *Magog* regis uir bone memorie, dominus et consiliarius eorum, una cum uxore sua et filio suo *Arpad*, et duobus filiis *Hulec* auunculi sui, scilicet *Zuard* et *Cadusa*, necnon cum multitudine magna populorum non numerata federatorum de eadem regione egressus est. Venientes autem dies plurimos per deserta loca, et fluuium *Etyl* super *tulbou* sedentes ritu paganismo transnatauerunt, et nunquam uiam¹ civitatis uel habitaculi inuenerunt. Nec labores hominum comederunt, ut mos erat eorum, sed carnibus et piscibus uescebantur, donec in *Rusciam*, que *Susudal* uocatur, uenerunt. Et iuuenes eorum fere cottidie erant in uenatione. Vnde a die illo usque ad presens *Hungarij* sunt pre ceteris gentibus² meliores in uenatu. Et sic *Almus* dux cum omnibus suis uenientes terram intrauerunt *Ruscie*, que uocatur *Susudal*.³

VIII.

De Rutenia.

Postquam autem ad partes *Rutenorum* peruenerunt, sine aliqua contradictione usque ad ciuitatem *Kyeu* transierunt, et dum per ciuitatem *Kyeu* transissent, fluuium *Dener*⁴ transnaugando, uoluerunt regnum *Rutenorum* sibi subiugare. Tunc duces *Rutenorum* hoc intelligentes timuerunt ualde, eo quod audierant *Almum* ducem filium *Vgek* de genere *Athile* regis esse, cuj proauj eorum annuatim tributa persoluebant. Attamen dux de *Hyeu*⁵ conuocatis omnibus primatibus suis, habito inter se consilio, elegerunt, ut pugnam promouerent contra *Almum* ducem, et magis uellent mori in bello, quam amitterent regna propria, et subiugati essent sine sua sponte duci *Almo*. Statim dux de *Kyeu* missis legatis, VII. duces *Cumanorum* suos fidelissimos amicos in adiutorium postulauit. Tunc hij VII. duces, quorum nomina hec fuerunt: *Ed*, *Edum*,⁶ *Etu*, *Bunger*, *Ousad* pater *Ursuur*, *Boyta*, *Ketel* pater *Oluptulma*, non modica multitudine equitum insimul coadunata, causa amicicie ducis de *Kyeu* celerrimo cursu, contra *Almum* ducem uenerunt. Et dux de *Kyeu* cum (ex)ercitu⁷ suo obuiam processit eis et adiutorio *Cumanorum* armata multitudine contra *Almum* ducem uenire ceperunt. Dux uero *Almus*, cuius adiutor erat sanctus spiritus, armis indutus, ordinata acie, super equum suum sedendo, ibat huc et illuc confortans suos milites, et facto impetu, stetit ante omnes suos et dixit eis: O *Scithici* et conmiliones mei, uirj fortissimi, memores⁸ estote initium uiarum uestrarum, quando dixistis, quod terram, quam incolere possetis, armis et bello quereretis. Ergo nolite turbari de multitudine *Ruthenorum* et *Cumanorum*, qui assimilantur nostris canibus. Nam

¹) După acest cuvânt e rasură. — ²) Corectură de altă mână; orig. probabil generibus. —

³) Cuvântul întreg e scris pe rasură de aceeași mână. — ⁴) Original scris in doue cuvinte: de neper.

CRONICA NOTARULUI ANONIM AL REG. BÉLA.

(Urmare).

CAP VII.

Despre plecarea lor.

În anul 884 al întrupării Domnului, precum se vede din analele cronicele, șapte persoane fruntașe, cari se chiamă Hetumoger, au plecat din pământul Scythiei spre apus. Între cari ducele Almus, fiul lui Ugek din neamul regelui Magog, bărbat de bună memorie, domnul și sfătuitorul lor, împreună cu muierea sa și cu fiul său Arpad și cu doi fii ai unchiului său Hulec, adevă Zuard și Cadusa, și cu o mare mulțime a popoarelor confederate, au plecat din acest ținut. Venind mai multe zile prin locurile deșerte, au înolat peste fluviul Etyl, ședând pe plute, după datină păgână, și nicăiri pe cale n'au dat de oraș, ori sat, nici fertură de om n'au mâncat, precum era datina lor, ci au trăit cu carne și pește, până când au ajuns la Ruscia, carea se numește Susudal. Și tinerii lor erau mai în toate zilele la vânătoare, de unde, din timpul acela până ași, Ungurii sunt mai buni vânători, decât celelalte popoare. Astfel ducele Almus, venind cu toți ai săi a intrat pe pământul Rusciei, ce se numește Susudal.

CAP VIII.

Despre Ruthenia.

După ce au sosit la părțile Rutheniei, fără nici o împedecare până la orașul Kyeu, și când au trecut peste orașul Kyeu, plutind peste fluviul Denep, au voit a-și subjuga împărăția Ruthenilor. Aușind aceasta ducii Ruthenilor, au avut mare teamă, căci au aușit că ducele Almus, fiul lui Ugek, ar fi de seminția regelui Athila, căruia strămoșii lor i-au plătit în tot anul tribut. Cu toate aceste, ducele de Kyeu, conchiemând pe toți bărbații săi de frunte, după avuta sfātuire între sine, s'a ales, ca să poarte resboi contra ducelui Almus, și au vrut să moară mai bine în resboiu, decât să-și peardă împărăția, și să fie subjugați fără voie ducelui Almus. Ducele de Kyeu după ce a trimis soli, a chemat în ajutor șapte duci ai Cumanilor, pe cei mai credincioși amici ai săi. Atunci acești șapte duci, ale căror nume au fost: Ed, Edum, Ety, Bunge, Ousad, tata lui Ursuur, Boyta, Ketel, tata lui Oluptulma, după ce au întrunit nu puțină mulțime de călăreți, din amicitie față de ducele de Kyeu, în fuga cea mai mare au venit în contra ducelui Almus. Și ducele de Kyeu a plecat înaintea lor cu oastea sa, și cu ajutorul Cumanilor, cu o mulțime de armată au început a merge contra ducelui Almus. Ducele Almus însă, al cărui ajutor a fost spiritul sfânt, îmbrăcat în arme, după ce și-a așezat oastea în linie de resboiu, suindu-se pe calul său, a călărit ici și colo, animând pe militarii săi, și făcând o isbire, s'a oprit înaintea tuturor și le-a ăis: „O Scyti și tovarășii mei de arme, bărbați prea resboinici, aduceți-ve aminte de începutul călătoriei noastre, când ați ăis: că pământul, pe care veți pute locui, îl veți cuceri cu arme și resboiu.

⁵⁾ Greșit, în loc de Kyeu. — ⁶⁾ Mai târziu Edumen. — ⁷⁾ ercitu e greșit. — ⁸⁾ Corectură de altă mână; orig. memor; silaba es suprascrisă ulterior.

canes statim ut audiunt uerba *dominorum* suorum, nonne in timorem uertuntur? Quia uirtus non ualet in multitudine populi, sed in fortitudine animi. An nescitis, quia unus leo multos ceruos in fugam uertit, ut dicit quidam philosophus? Sed hijs omissis dicam uobis: Quis enim potuit contra stare militibus Scithie? Nonne Darium regem *Persarum* Scithici in fugam conuerterunt; et sic cum timore et maxima turpitudine fugiit in *Persas*? et perdidit ibi octoginta milia hominum. Aut nonne *Cyrum* regem *Persarum* Scithici cum trecentis XXX-ta milibus occiderunt¹⁾? Aut nonne magnum *Alexandrum* filium *Philippi* regis et regine *Olimpiadis*, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam Scithici turpiter fugauerunt? Vnde strenue et fortiter pugnemus contra eos, qui assimilantur nostris canibus, et sic multitudinem eorum timeamus, ut muscarum multitudinem. Hoc audientes milites *Almi* ducis, multum sunt confortati. Statimque sonuerunt tubas bellicas per partes, et conmixta est utraque acies hostium, ceperuntque pugnare acriter inter se. Et interficiebantur plurimi de *Ruthenis* et *Cumanis*. Predicti uero duces *Ruthenorum* et *Cumanorum* uidentes suos deficere in bello, in fugam uersi sunt, et pro salute uite properantes, in ciuitatem *Kyeu* intrauerunt. *Almus* dux et sui milites persequentes *Ruthenos* et *Cumanos* usque ad ciuitatem *Kyeu*, et tonsa²⁾ capita *Cumanorum* *Almi* ducis milites mactabant, tanquam crudas cucurbitas. Duces uero *Ruthenorum* et *Cumanorum* in ciuitatem ingressi uidentes audaciam *Scithicorum*, quasi muti remanserunt.

IX.

De pace inter duces et Ruthenos.

Dux uero *Almus* et sui milites adepta uictoria, terras *Ruthenorum* sibi subiugauerunt, et bona eorum accipientes, in secunda ebdomada ciuitatem *Kyeu* ceperunt expugnare. Et dum scalas ad murum ponere cepissent, uidentes duces *Cumanorum* et *Ruthenorum* audaciam *Scithicorum* timuerunt ualde. Et dum hoc intellexissent, quod eis obsistere non ualere, tunc missis legatis, dux de *Kyeu* et alij duces *Ruthenorum* necnon *Cumanorum*, qui ibi fuerunt, rogauerunt *Almum* ducem et principes suos, et pacem facerent cum eis. Cum autem legati uenissent ad *Almum* ducem, et eum rogassent, ut domini eorum de sedibus non expellerentur suis, tunc dux *Almus* inito consilio cum suis, sic legatos remisit *Ruthenorum*, ut duces et primates sui filios suos in obsides darent tributumque annuatim persoluerent decem milia marcarum, et insuper uictum uestitum et alia necessaria. Duces uero *Ruthenorum*, licet non sponte, tamen hec omnia *Almo* duci concesserunt. Sed rogauerunt *Almum* ducem, ut dimissa terra *Galicie*, ultra siluam *Houos*³⁾ uersus occidentem in terram *Pannonie* descenderent, que primo *Athile* regis terra fuisset⁴⁾. Et laudabant eis terram

1) Corectură de altă mână; orig. *exciderunt*; silaba *oc* suprascrisă.

2) In litera *o* urmele corecturei de altă mână.

Să nu ve turburați deci de mulțimea Ruthenilor și a Cumanilor, cari samănă cu câinii nostri. Pentru-că cănele îndată ce aude cuvintele domnilor săi, este, că să înfricoșază? Pentru-că virtutea n'ajunge nimic în mulțimea poporului, ci în tăria inimei. Au nu sciiți, că un leu alungă mulți cerbi, precum țice cutare filosof. Dar punând la o parte aceste, ve țic voue: Cine a putut sta contra militarilor Scythiei? Ori n'au luat Scythii la fugă pe Darius, regele Persilor, și așa cu frică și cu cea mai mare rușine a fugit până în Persia și a perdut acolo optzeci de mii de oameni? Au nu Scythii au omorît pe Cyrus, regele Persilor cu trei sute trei țeci de mii de soldați? Ori nu Scythii au luat la fugă pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Filip și al reginei Olimpiada, care a cucerit m. țeri prin luptă? Pentru aceasta să ne luptăm contra lor, tare și puternic, cari samănă cu câinii nostrii, și numai așa să ne temem de mulțimea lor, ca de mulțimea muscelor^{*)}. Auțind aceasta militarii ducelui Almus s'au îmbărbătat mult, și de loc au sunat cornurile de resboiu din toate părțile, și s'au amestecat ambele linii de resboiu ale dușmanilor și au început a se lupta strașnic între șine. Și foarte mulți dintre Rutheni și Cumanii fură omoriți. Numiții duci ai Ruthenilor și Cumanilor însă, vedând pe ai săi, că-și perd puterea, au luat-o la fugă, și ca să-și scape viața au intrat în orașul Kyeu. Ducele Almus și soldații sei persecutând pe Rutheni și Cumanii, până la orașul Kyeu, soldații ducelui Almus au dimicat ca pe nisee cucurbete crude, capetele tunse ale Cumanilor. Iară ducii Ruthenilor și Cumanilor intrați în oraș, vedând cutezanța Scythilor, au rămas ca muți.

C A P IX.

Despre pacea între duce și Rutheni.

Ducele Almus însă și militarii săi, câștigând învingere, și-au subjugat pământul Ruthenilor, și luându-le averile, au început a ataca în a doua săptămână orașul Kyeu. Și când au început a pune scări la zidul de piatră, vedând ducii Ruthenilor și ai Cumanilor cutezanța Scythilor, s'au temut tare. Și când au înțeles că nu sunt în stare a se împotrivi, atunci trimițând soli ducele de Kyeu și alți duci ai Ruthenilor, precum și ai Cumanilor, cari erau acolo, l-au rugat pe Almus și pe fruntașii săi, să facă pace cu ei. Iar când solii veniră la ducele Almus, și când l-au rugat să nu alunge din reședință pe domnul lor, atunci ducele Almus după sfătuirea avută cu ai săi, astfel a retrimis pe solii Ruthenilor, ca să-i dea în chizeșie pe fiii lor, și să plătească la an un tribut de țeci mii de marce, și peste aceasta mâncare, vestminte și altele de lipsă. Dar ducii Ruthenilor, deși nu de bunăvoie, totuși le-au conces aceste toate ducelui Almus. Dar l-au rugat pe ducele Almus, că părăsind pământul Galiciei, să descalece dincolo de pădurea Houos, spre apus, în pământul Panoniei, care mai înainte a fost pă-

*) Original doue cuvinte: *Hó nos*; împreunate prin altă mână.

*) Corectură; orig. *fuissent*.

Pannonie ultra modum esse bonam. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Tyscia, et alij nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes. Quam terram habitarent Sclauj, Bulgarij et Blachij ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascentur de bonis Hungarie. Quid plura?

X.

De VII ducibus Cumanorum.

Dvx uero *Almus* et sui primates, inito inter se consilio, petitioni¹ ducum Ruthenorum satisfaciens, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Sudal², ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt³ Almo duci, et cum eis miserunt X-cem milia marcarum, et mille equos cum sellis et frenis more ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos et xl. camelos ad onera portanda, pelles ermelineas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc prenominati duces Cumanorum, scilicet Ed, Edumen, Etu, Bunger⁴ pater Borsu, Ousad pater Vrsuuru, Boyta, a quo genus Brucsa descendit, Ketel pater Oluptulma, cum uidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Ruthenos, pedibus eius prouolutj se sua sponte duci Almo subiugauerunt dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum ac preceptorem usque ad ultimam generationem eligimus. Et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod uerbo dixerunt Almo duci, fide iuramenti more paganismo firmauerunt. Et eodem modo dux *Almus* et⁵ suj primates eis fide se et iuramento se constrinxerunt. Tunc hij VII. duces Cumanorum cum uxoribus et filiis suis necnon cum magna multitudine in Pannoniam uenire concesserunt. Similiter etiam⁶ multi de Ruthenis Almo duci adherentes secum in Pannoniam uenerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diuersa loca in Hungaria habitat.

XI.

De ciuitatibus Lodomer et Galicia.

Tunc *Almus* dux et alij principales persone, qui⁷ hetumoger dicuntur, nec non duces Cumanorum unacum cognatis et famulis ac famulabus⁸ suis egressi sunt de Kyeu, et in ductu Ruthenorum Kyeuyensium uenerunt usque ad cjuitatem Lodomer. Dux uero Lodomeriensis et sui primates obuiam Almo duci usque ad confinium⁹ regni cum diuersis preciosis muneribus processerunt, et ciuitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt. Et dux *Almus* cum omnibus suis in eodem loco per tres ebdoma-

¹) Silaba *ci* a fost suprascrisă mai târziu de aceeaș mână. — ²) Eroare în loc de *Susudal*. — ³) Urmă de rasură. — ⁴) Corectură de a. mână; orig. *Burger*. — ⁵) Deasupra

mântul regelui Athila. Și laudau pământul Panoniei, că e bun peste măsură, diceau adecă, că aici se întrunesc isvoarele renumite ale apelor Danubius (Dunărea) și Tyscia (Tisa) și alte isvoare foarte însemnate pline de pesci buni. Pe care pământ locuiesc Sclavi, Bulgari și Blachi și păstorii Romanilor, pentru-că după moartea regelui Athila, Romanii diceau, că acest pământ al Panoniei este pășune, pentru că turmele lor păseau pe pământul Panoniei. Și se dicea cu drept, că pământul Panoniei este pășunea Romanilor, pentru-că și ați Romanii pasc în bunurile Ungariei. Ce să mai dic?

CAP X.

Despre șapte duci ai Cumanilor.

Iar ducele Almus și frunțașii săi, sfātuindu-se între sine și încuviințând rugarea ducilor Rutheni, au încheiat pace cu ei. Atunci ducii Ruthenilor, adecă cei din Kyeu și Sudal, ca să nu fie alungați din reședința lor, și-au dat fiii în chizeșie ducelui Almus, și au trimis cu ei dece mii de marce, o mie de cai înfrumșeți cu șele și cu frâne, după datina rutheană, și o sută de prunci cumani, și patruzeci de cămile, spre a purta povara, pei de ermelin și de vezure fără număr, și alte daruri nenumerate. Atunci numiții duci ai Cumanilor, adecă: Ed, Edu-men, Etu, Bunger tata lui Borsu, Ousad tata lui Ursuuru, Boyta, dela care se trage vița lui Brucsa, Ketel tata lui Oluptulma, vădând bunătatea ducelui Almus arătată către Rutheni, aruncându-se la picioarele lui s'au supus ducelui Almus din bună voie dicând: De ați încolo te alegem pe tine domn și povățuitor al nostru până la generațiunea din urmă, și ori unde te va duce soarta, acolo te urmăm. Ceea-ce au ținut ei ducelui Almus cu cuvântul, au întărit cu jurământul, după datina păgânilor; tot asemenea și ducele Almus și frunțașii săi s'au legătuit lor cu credință și cu jurământ. Atunci acești șapte duci ai Cumanilor au început a veni cu muierile și pruncii lor, și cu o mare mulțime în Panonia. Tot asemenea mulți dintre Rutheni, alăturați la ducele Almus, au venit cu el în Panonia, ai căror urmași locuiesc până ați în diferite locuri în Ungaria.

CAP XI.

Despre orașele Lodomeria și Galicia.

Atunci ducele Almus și celelalte persoane frunțașe, cari se numesc Hetumoger, precum și ducii Cumanilor, cu rudeniile, servitorii și servitoarele lor, au plecat din Kyeu, și prin conducerea Ruthenilor veniră din Kyeu la orașul Lodomer. Iar ducele din Lodomer și frunțașii săi eșiră înaintea lui Almus până la marginile împărăției și i-au deschis de bună voie orașul Lodomer, și ducele Almus a ramas în acel loc cu toți ai săi, iar în a treia săptămână ducele Lodomeriei a dat ducelui Almus

cuvântului e rasură. — *) Corectură de altă mână; orig. et. — ?) Corectură de altă mână; orig. que. — *) La locul acestui cuvânt este o spărtură (foramen); de aceea e despărțit cuvântul în două. -- *) Corectură de altă mână; orig. finium.

das mansit. In tertia uero ebdomada dux Lodomeriensis duos filios suos cum omnibus filiis¹ iobagionum suorum duci Almo in obsides dedit. Et insuper duo milia marcarum argenti et centum marcas auri² cocti cum pellibus et palliis non numeratis et ccc. equos cum sellis et frenis, et XXV. camelos et mille boues ad onera portanda et alia munera non numerata tam duci quam suis primatibus presentauit. Et in quarta ebdomada dux Almus cum suis in Galiciam uenit et ibi requiei locum sibi et suis elegit. Hoc dum Galicie dux audiisset, obuiam Almo duci cum omnibus suis nudis pedibus uenit et diuersa munera ad usum Almi ducis presentauit, et aperta porta ciuitatis Galicie, quasi dominum suum proprium hospicio³ recepit, et unicum filium suum cum ceteris filiis primatum regni sui in obsidem dedit, et insuper x. farisios optimos et ccc. equos cum sellis et frenis et tria milia marcarum argenti, et cc. marcas auri et uestes nobilissimas tam⁴ duci quam etiam omnibus⁵ militibus suis condonauit. Dum enim dux Almus requiei locum per mensem unum in Galicia habuisset, tunc dux Galicie ceterisque consocij suj, quorum filij in obsides positi erant, sic Almum ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Howos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent. Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra⁶ diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo fuisset terra Athile regis. Et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocassent⁷ pastores suos. Terram uero, que iacet inter Thisciam et Danubium preoccupauisset sibi Keanus magnus dux Bulgarie, auus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum, et fecisset ibi habitare Sclauos et Bulgaros. Terram uero, que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuio Morus usque ad fluuium Zomus, preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habebat amicas, et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar.⁸ Terram uero, que est a fluuio Mors usque ad castrum Vrschia preoccupauisset⁹ quidam dux nomine Glad¹⁰ de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani, Sunad filius Dobuca nepos regis¹¹ in castro suo iuxta Morisium interfecit, eo quod predicto regi rebellis fuit in omnibus. Cuj etiam predictus rex pro bono seruiicio suo uxorem et castrum Ohtum cum omnibus apendiciis suis condonauit, sicut enim mos est bonorum dominorum suos fideles remunerare, quod castrum nunc Sunad nuncupatur. Quid ultra?

¹) După acest cuvânt e rasură. — ²) Urmă de rasură. — ³) Corectură de altă mână; orig. *hospitium*. — ⁴) Corectură de altă mână; orig. *quam*. — ⁵) Orig. *omnibus etiam*; linia după dinaintea cuvintelor însemnează permutarea acestora. — ⁶) Corectură de altă mână;

de chizeși doi fi ai sei împreună cu toți fiii iobagilor sei. Și peste aceasta a dăruit, atât ducelui, cât și fruntașilor sei, doue mii de marce de argint și o sută de mii de marce de aur topit, cu piei și cu animale nenumerate, trei sute de cai, cu șele și cu frâne, douezeci și cinci de cămile și o mie de boi, spre a purta povara, și alte daruri nenumerate. Și în a patra săptămână ducele Almus a venit cu ai sei în Galicia și acolo a ales loc de odihnă pentru sine și pentru ai sei. Când a auzit aceasta ducele Galiciei, a venit cu toți ai sei înaintea ducelui Almus, pe picioare, desculți, și a prezentat spre folosire ducelui Almus diferite daruri, și deschidând poarta orașului Galiciei, l-a primit de oaspe, ca pe domnul seu, și a dat în chizeșie pe unicul fiu al seu, dimpreună cu ceilalți fii ai fruntașilor țerii sale, și peste aceasta a dăruit ducelui cât și tuturor ostașilor sei de ce cai de călărit dintre cei mai buni, și trei sute de cai cu șele și cu frâne, trei mii de marce de argint, doue sute de marce de aur și cele mai frumoase vestminte. Când însă ducele Almus s'a odichnit o lună întreagă în Galicia, atunci ducele Galiciei și ceilalți consoți ai sei, ai căror fii erau dați în chizeșie, au început a ruga pe ducele Almus și pe nobilii sei astfel, să descălece peste Houos, spre apus în pământul Panoniei. Și li-au ținut adevărat, că pământul acela ar fi foarte bun și acolo curg la olaltă cele mai însemnate izvoare, a căror nume e precum ținiserăm mai sus: Dunărea, Tisa, Wag, Morisius (Mureș), Crisius (Criș), Temus (Timiș) și altele, care și mai înainte a fost pământul regelui Athila, și după moartea lui principii Romani au ocupat pământul Panoniei, până la Dunăre, unde și-au așezat păstorii lor. Iar pământul, care zace între Tisa și Dunăre, l-a ocupat sieși Keanus, marele duce al Bulgariei, strămoșul ducelui Salanus, până la marginile Ruthenilor și Polonilor, și acolo a colonizat pe Slavi și Bulgari. Iar pământul, care este între Tisa și pădurea Igfon, care zace spre Erdeuel (Ardeal), delă fluviul Morus, până la fluviul Zomus (Someș), l-a ocupat pentru sine ducele Morout, al cărui nepot s'a numit prin Unguri Menu-morout, pentru că avea mai multe drăguțe, și pe pământul acela locuiau ginte, cari se numiau Cozar. Însă pământul, care este delă fluviul Morus până la fortăreața Urscia (Orșova), l-a ocupat cutare duce, cu numele Glad, care cu ajutorul Cumanilor a eșit din fortăreața Bundyn (Vidin), și din al cărui neam s'a născut Ohtum, pe care mai târziu pe timpul regelui Stefan, l-a omorât în cetatea de lângă Morisius, Sunad fiul lui Dobuca, nepotul regelui, fiindcă s'a împotrivit întru toate regelui. Și căruia menționatul rege i-a dăruit pentru bunele sale servicii muieră și fortăreața Ohtum, cu toate câte se țin de ea. Căci așa este datina domnitorilor buni, să remunereze pe credincioșii sei. Care fortăreață se numește aji Sunad (Cenad). Ce să mai țin?

orig. *super.* — 7) Orig. *collocassent*, silaba *vi* a fost suprascrisă ulterior de a. mână. — 8) Orig. *gentes Cozar qui dicuntur.* — 9) Orig. *preoccupauissent*; punctul de sub *n* însemnează că se omite. — 10) Corectură de a. mână; orig. *Gaad.* — 11) Corectură de altă mână; orig. *regem.*

XII.

Quomodo Pannoniam intrauerunt.

Dvx uero *Almus* et suj primates acquiescentes *consiliis* Ruthenorum, pacem firmissimam cum eis¹ fecerunt. Duces enim Ruthenorum, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos, ut supra diximus, in obides dederunt cum muneribus non numeratis. Tunc dux Galicie duo milia sagittatorum² et III-a milia rusticorum anteire precepit, qui eis per siluam Houos uiam prepararent usque ad confinium Hung. Et omnia iumenta eorum uictualibus et aliis necessariis oneravit, et pecudes ad uictum condonauit sine numero. Tunc VII. principales persone, quj³ hetumoger dicuntur, et hij VII. duces Cumanorum, quorum nomina supra diximus, una cum cognatis et famulis ac famulabus consilio et auxilio Ruthenorum Galicie sunt egressi in terram Pannonie. Et sic uenientes per siluam Houos ad partes Hung descenderunt. Et cum illuc peruenisent, locum, quem primo occupauerunt, Muncas nominauerunt, eo quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum xl. dies permanserunt, et terram ultra quam dici potest dilexerunt. Sclauj uero habitatores terre audientes aduentum eorum, timuerunt ualde, et sua sponte se Almo duci subiugaerunt, eo quod audiuerant Almum ducem de genere Athile regis descendisse. Et licet homines fuissent Salani ducis, tamen cum magno honore et timore seruiebant Almo duci, omnia que sunt necessaria ad uictum, sicut decet domino suo, offerentes. Et talis tjmor et tremor irruerat super habitatores terre et adulabantur⁴ duci et suis primatibus, sicut serui ad suos proprios dominos. Et laudabant eis fertilitatem terre illius, et narrabant, quomodo mortuo Athjla⁵ rege, magnus Keanus preauus⁶ ducjs⁷ Salanj dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupauerat terram illam. Qualiter etiam ipsi Sclauj de terra Bulgarie conductu⁸ fuerunt ad confinium Ruthenorum, et qualiter nunc Salanus dux eorum se et suos teneret, et quante potestatis esset circa suos uicinos.

XIII.

De Hung castro.

Tunc⁹ dux *Almus* et sui primates audientes talia, leciore facti sunt solito, et ad castrum Hung equitauerunt, ut caperent eum. Et dum castra metati essent circa murum, tunc comes eiusdem castri nomine Lorbocy, qui in lingua eorum duca uocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlum¹⁰ properabat. Quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluuium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco. Et a die illo fluuium

1) Aceste două cuvinte sunt virite ulterior de altă mână.

2) Corectură de altă mână; orig. *sagittarum*.

3) Corectură de altă mână; orig. *que*.

4) Corectură de altă mână; orig. probabil *adubrantur*.

5) Corectură de a. mână; orig. *Athala*.

CAP XII.

Cum au intrat în Pannonia.

Dar ducele Almus și fruntașii săi, primind sfatul Ruthenilor, au făcut cu ei cea mai statornică pace. Iar ducii Ruthenilor, ca să nu fie alungați din reședința lor, și-au dat fii în chizeșie cu daruri nenumerate. Atunci ducele Galiciei a demandat, să meargă înainte două mii de săgetari, cu trei mii de țărani, cari să le gătească drumul peste pădurea Houos până la marginea Hungului. Și trăgătoarele lor le-au încărcat cu victualii și altele de lipsă, și le-a dăruit vite fără număr spre viețuire. Atunci cele șapte persoane fruntașe, cari se numesc Hetumoger, și cei șapte duci ai Cumanilor, ale căror nume le spuserăm mai sus, au plecat cu rudeniile, servitorii și servitoarele, cu sfatul și ajutorul Ruthenilor din Galicia, spre pământul Panoniei. Și așa venind peste pădurea Houos, au descălecat în părțile Hungului, și când au ajuns aici, locul ce l-au ocupat prima-oară, l-au numit Muncas (Munkács), pentru-că au ajuns cu cea mai mare osteneală la pământul ce și l-au dorit. Atunci au rămas acolo, spre a se reculege, patruzeci de zile, și au pretuit pământul nespus de mult. Iar Sclavii, locuitorii pământului, auzind de venirea lor, s'au temut tare și s'au supus ducelui Almus de bună voie, fiindcă au auzit, că regele Almus se trage din seminția lui Athila. Deși ei erau oamenii lui Salanus, totuși serviau ducelui Almus cu mare onoare și temere, și îi oferiau tot ce este de lipsă traiului, precum se cuvine domnului său. Și astfel de temere și tremurare a intrat în locuitorii pământului, și așa se lingușau ducelui și fruntașilor săi, precum servitorii stăpânilor lor proprii, și le laudau rodnicia aceluia pământ și povestiau cum a ocupat acest pământ, după moartea regelui Athila — eșind din Bulgaria — marele duce Keanus, strămoșul ducelui Salanus, cu ajutorul și sfătuirea împăratului Grecilor. Cum au fost conduși chiar și Sclavii de pe pământul Bulgariei la granițele Ruthenilor, și cum îi ține în frâu pe ei și pe ai săi Salanus, ducele lor, și ce putere mare ar avea asupra vecinilor săi.

CAP XIII.

Despre fortăreața Hung.

Atunci ducele Almus și fruntașii săi, auzind aceste s'au bucurat peste măsură și au călărit la fortăreața Hung, să o cucerească. Și când și-au așezat tabera lângă ziduri, atunci comitele acelei fortărețe, cu numele Loborcy, ce în limba lor înseamnă duce, luând-o la fugă, s'a apropiat de fortăreața Zemlum (Zemplén), pe care militarii ducelui persecutându-l, l-au prins lângă un fluviu, și în acel loc l-au spânzurat. Și

⁶⁾ *pre* și *anus* scrise separat au fost împreunate ulterior de altă mână.

⁷⁾ Corectură de a. mână; orig. *duces*.

⁸⁾ Greșit în loc de *conducti*.

⁹⁾ În manuscris e greșit pusă inițiala *D*.

¹⁰⁾ Acest cuvânt a fost virit ulterior de altă mână.

illum uocauerunt sub nomine eiusdem Loborcey. Tunc dux *Almus* et sui castrum *Hung* subintrantes, diis immortalibus magnas uictimas fecerunt, et conuiuia per IIII-or dies celebrauerunt. Quarto autem die inito consilio et accepto iuramento omnium suorum, dux *Almus*, ipso uiuente, filium suum *Arpadium* ducem ac preceptorem constituit. Et uocatus est *Arpad* dux *Hunguarie*¹, et ab *Hungu* omnes sui milites uocatj sunt *Hunguari* secundum linguam alienigenarum, et illa uocatio usque ad presens durat per totum mundum.

XIV.

De Arpad duce.

Anno dominice incarnationis d. cccc^o. iii^o. *Arpad* dux missis exercitibus suis totam terram, que est inter *Thisciam* et *Budrug* usque ad *Vgosam*, sibi cum omnibus habitatoribus suis preoccupauit, et castrum *Borsoa* obsedit et tercio die pugnando apprehendit, muros eius destruxit, et milites *Salani* ducis, quos ibi inuenit, cathenis ligatos in castrum *Hung* duci precepit. Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui uidentes fertilitatem terre, et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus *Thiscie* et *Budrug*, terram ultra quam dici potest dux *Arpad* et sui dilexerunt. Tandem uero dum hec omnia, que acta fuerant, dux *Salanus* a suis fuga lapsus² audiuisset, manum leuare ausus non fuit. Sed³ missis legatis suis more bulgarico, ut mos est eorum, minarj cepit, et⁴ *Arpadium* ducem *Hungarie* quasi deridendo salutauit, et suos pro risu *Hunguaros* appellauit, et multis modis mirari cepit, qui essent et unde uenissent, qui talia ausi facere⁵ fuissent. Et mandauit eis, ut mala facta sua emendarent, et fluuium *Budrug* nullo modo transire auderent, ut ne ipse ueniens cum adiutorio *Grecorum* et *Bulgarorum*, de malo facto eorum eis uicem reddens uix aliquem dimitteret, qui ad propria remeans salutis gaudia nuntiaret. Missi uero *Salani* ducis uenientes ad castrum *Zemlin*, et transito fluuio *Budrug* secunda die ad ducem *Arpadium* peruenerunt. Tercio autem die ducem *Arpadium*⁶ uerbo domini sui salutauerunt, et mandata eius duci *Arpadio* retulerunt. Dux autem *Arpad* audita legatione *Salani* superbi ducis, non superbe sed humiliter ei respondit dicens: Licet preauus meus potentissimus rex *Athila* habuerit terram, que iacet inter *Danubium* et⁷ *Thisciam* usque ad confinium *Bulgarorum*, quam ipse habet; attamen ego non propter aliquem timorem *Grecorum* uel *Bulgarorum*, quod eis resistere non ualeam, sed propter amicitiam *Salani* ducis uestri, peto de mea iusticia unam particulam propter pecora mea, scilicet terram usque ad fluuium *Louiou*⁸, et insuper peto ab ipso duce uestro, ut mittat mihi gratia ipsius duas lagungulas

¹) Corectură de a. mână; orig. *Hungarie*.

²) Corectură de a. mână; orig. *lapsus*.

³) De aci încolo șirurile sunt tot mai scurte până la finea paginei.

⁴) et a fost adaus ulterior de altă mână.

din ȕiua aceasta l-au numit acel fluviu cu numele lui Loborey. Atunci ducele Almus și ai săi, întrând în fortăreața Hung, au adus jertfă mare ȕeilor nemuritori și s'au ospetat patru ȕile. A patra ȕi însă, sfātuindu-se și luând jurământ dela toți ai săi, ducele Almus, fiind încă în viață, l-a pus pe Arpad, fiul său, duce și povățuitor. Și Arpad s'a numit duce al Ungariei, și toți soldații săi fură numiți dela Hungu, după limba strămoșească Hungari, și numirea aceasta există în toată lumea, până aȕi.

C A P XIV.

Despre ducele Arpad.

La anul 903 dela întruparea Domnului, ducele Arpad a ocupat cu oastea sa trimisă tot pământul între Tisa și Budrug (Bodrog), până la Ugosa (Ugocea), împreună cu toți locuitorii săi. Și s'a așeȕat în fortăreața Borsoa (Borșod), și a treia ȕi a cucerit-o luptând, a dărîmat zidurile ei, și a demandat ca pe soldații lui Salanus, ce-i vor afla acolo, să-i lege în lanțuri și să-i ducă la fortăreața Hung. Și când au locuit acolo mai multe ȕile, vȕdȕnd ducele și ai săi rodnicia pământului și îmbelșugarea a tot felul de animale sălbatice și mulțimea pescilor în fluviile Tisa și Budrug, ducele Arpad și ai săi au prețuit nespus de mult pământul. Dar în urmă când toate cele-ce s'au petrecut, le-a auȕit ducele Salanus dela ai săi, scăpați prin fugă, n'a cutezat a-și ridica mâna, ci trimitȕnd soli după datina Bulgarilor, a început, precum e datina lor, a amenința pe ducele Ungariei Arpad și l-a salutat ca în ris, și pe ai săi i-a numit ca din batjocură Hungari, și a început a se mira în tot chipul: cine sunt și de unde vin ei, cari au cutezat să facă de aceste. Și le-a demandat să-și îndrepte faptele cele rele și nici cum să nu cuteze să treacă peste fluviul Budrug, ca nu cumva venind el cu ajutorul Grecilor și al Bulgarilor, să le plătească împrumutul pentru fapta lor cea rea, și abia să le lase pe cineva, care mergȕnd acasă, să ducă veste îmbucurătoare despre scăparea sa. Venind solii ducelui Salanus la fortăreața Zemlin, și trecȕnd peste fluviul Budrug, au sosit a doua ȕi la ducele Arpad, iar a treia ȕi l-au salutat pe Arpad în numele domnului lor, și au referat ducelui Arpad despre ordinul său. Ducele Arpad însă ascultând mandatul îngâmfatului duce Salanus i-a rȕspuns nu îngâmfat, ci umilit ȕicȕnd: „Deși strămoșul meu, cel mai puternic rege, Athila, a ținut pământul ce zace între Dunăre și Tisa, până la marginile Bulgariei, ce îl ține, eu totuși nu de frica Grecilor și a Bulgarilor, ca și când nu le-aș pute rezista, ci pentru amiciția ducelui vostru Salanus, cer din dreptul meu numai o pȕrticică pentru vitele mele, adecă: pământul până la fluviul

5) Corectură de a. mână. Liniile duple de lângă cuvinte însemnează, că cuvȕntul *ausi* dela finea șirului este a se permuta cu *facere* dela începutul șirului următor. Textul corect e deci: *facere ausi fuissent*. — 6) Corectură de a mână; orig. *Apadium*. — 7) După acest cuvȕnt e rasure. — 8) Greșit, în loc de: *Souiu*.

plenas aqua Danubij et unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar, ut possim probare, si sint dulciores herbe sabulorum Olpar herbis Scythicorum *idest*¹ Dentumoger, et aque Danubij si sint meliores aquis Thanaydis. Et data eis legatione diuersis eos muneribus ditauit, et capta beniuolentia eorum repatriare precepit. Tunc dux Arpad inito consilio eodem modo misit nuncios suos ad Salanum ducem et misit ei XII. albos equos et XII. camelos et XII. pueros cumanicos et ducisse XII. puellas ruthenicis prudentissimas et duodecim pelles ermelineas et XII. zobolos et XII. pallia deaurata. Et missi sunt in legatione illa de nobilioribus personis: Oundu pater Ethe et² alter Ketel, pater Oluptulmae. Et tertium miserunt quendam strennuissimum militem nomine Tursol, causa spectaculi, qui inspiceret qualitatem terre et cicius reuersus nuntiaret domino suo duci Arpad.

XV.

De Camaro³ castro.

Missi uero Arpad ducis, Oundu pater Ethe et Ketel pater Oluptulma et Turzol miles cumanus, cuius genealogia defecit in semetipso, uenientes fluuium Budrug transnatauerunt in illo loco, ubi paruus fluuius manans a Saturholmu descendit in Budrug. Et sic transeuntes fluuium Budrug, cum predictum paruus fluuius transiret quasi leti, tunc per inundationem aquarum Ketel equo offendente in aquam submersus est, et sociis suis adiuuantibus uix a leto liberatus est. Tunc fluuius ille per socios Ketel uocatus est per risum Ketelpotaca. Et postea dux Arpad per gratiam suam totam terram cum habitatoribus suis eidem Ketel a Saturholmu usque ad fluuium Tulsua condonauit⁴. Et non tantum hec, sed etiam maiora hiis condonauit, quia dux Arpad subiugata sibi tota terra Pannonie pro fidelissimo seruitio suo eidem Ketel dedit terram magnam iuxta Danubium, ubi fluuius Wag descendit. Vbi postea Oluptulma filius Ketel castrum construxit, quod Camarum nuncupauit. Ad seruitium cuius castri tam de populo secum ducto, quam etiam a duce aquisito duas partes condonauit. Vbi etiam longo post tempore ipse Ketel et filius suus Tulma more paganismo sepulti sunt⁵. Sed terram⁶ illam, que nunc Ketelpotaca uocatur, posteritas eius usque ad tempora Andree regis filij caluj Ladizlay habuit. Attamen⁷ rex Andreas de posteris Ketel cambium⁸ illum locum duabus de causis, unum quia utilis regibus erat ad uenationes, secundum quia diligebat partes illas habitare uxor sua, eo quod propius ad natale solum esset⁹, quia erat filia ducis

1) Pentru explicarea acestei prescurtări conferă Walther, Lexicon dipl. 1747. 162.

2) Corectură de a. mână; orig. *ac.*

3) Corectură de a. mână; orig. *Camero.*

4) Corectură de a. mână; orig. *condomuit.*

Soujou, și peste aceasta cer tot dela ducele vostru, să-mi trimită din bună voie două plosce de apă din Dunăre și o sarcină de iarbă de pe câmpia năsiposă Olpar, ca să pot face asemănare dacă este mai dulce iarba câmpiei Olpar, decât iarba din Scythia și Dentumoger, și dacă apa Dunării este mai bună decât apa din Thanais⁶. Și dându-le lor în-sărcinarea i-a înavuțit cu diverse daruri, și câștigându-le bunăvoința, le-a ordonat să se întoarcă în țara lor. Atunci ducele Arpad, după ce s'a sfătuit, a trimis asemenea pe solii săi la ducele Salanus și i-a trimis 12 cai albi, 12 cămile și 12 prunci cumani și soției ducelui 12 fete rutene, foarte cuminte, 12 piei de ermelin, 12 piei de vezure și 12 palii aurite. Și fură trimiși în acea legațiune (solie) dintre persoanele cele mai nobile: Oundu, tata lui Ethe, al doilea Ketel, tata lui Oluptulma și încă un militar sdravën, cu numele Turzol, spre cercetare, care să examineze calitatea pământului, și reîntorcându-se repede, să aducă scire domnului său, ducelui Arpad.

CAP XV.

Despre fortăreața Camarum.

Trimișii ducelui Arpad însă, Oundu, tata lui Ethe, Ketel, tata lui Oluptulma și Turzol, militar cuman, a cărui viță s'a stîns prin el, venind au plutit peste fluviul Budrug, în acel loc, unde un fluviu mic isvorînd dela Saturholmú (Sátorhalom) se varsă în Budrug. Și așa plutind peste fluviul Budrug, când au trecut peste menționatul fluviu mic, atunci prin inundarea apelor Ketel s'a cufundat în apă împedecându-i-se calul, și abia a scăpat de moarte, cu ajutorul soților săi. Atunci acel fluviu s'a numit din glumă prin soții lui Ketel, Ketelpotaca. După aceea ducele Arpad a dăruit din bunăvoința proprie tot pământul, dimpreună cu locuitorii săi acestui Ketel, dela Saturholmu până la fluviul Tulsuoá (Tolcsva) și nu numai aceasta, ci i-a dăruit și mai multe decât aceste, pentru-că ducele Arpad, după ce și-a supus tot pământul Panoniei, a dat tot acestui Ketel pentru serviciile credincioase, mult pământ lângă Dunăre, unde se varsă în ea fluviul Wag, unde apoi Oluptulma, fiul lui Ketel, a zidit o fortăreață ce a numit-o Camarum. Spre serviciul castrului a donat două părți din poporul adus cu sine și din cel câștigat prin duce. Unde apoi după mult timp fură înmormențați Ketel însuși și fiul său Tulma, după datina păgânilor. Iar acel pământ, care acum se numesce Ketelpotaca, l-au ținut următorii lui în proprietate până la timpul regelui Andreiu, fiul lui Ladislau cel Pleșuv. Însă regele Andreiu a schimbat acel loc cu următorii lui Ketel din două cauze: Una, pentru-că a fost foarte de folos regelor pentru vânătoare; alta, pentru-că soției sale îi plăcea să locuiască

⁵) Urmă de rasură.

⁶) Corectură de a. mână.

⁷) Corectură de a. mână.

⁸) Greșit, în loc de *canbiavit*. — ⁹) Corectură de a. mână; orig. *essent*.

Ruthenorum, et timebat aduentum imperatoris Theotonicorum, ut ne ulterius¹ sanguinem Petri regis Hungariam intraret, ut in sequentibus dicitur.

XVI.

De monte Turzol.

Tunc Ound et Ketel nec non Turzol transeuntes siluam iuxta fluuium Budrug equitando, quasi brauium accipere uolentes, super equos uelocissimos currentes, super uerticem unius alcioris montis ascenderunt. Quos Turzol miles strennuissimus antecedens cacumen montis primus² omnium ascendit. Et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominauerunt. Tunc hij tres domini super uerticem eiusdem montis terram undique perspicientes, quantum humanus oculus ualet, ultra, quam dici potest dilexerunt, et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguiissimo magnum aldamas fecerunt. Turzol a sociis accepta licentia, sicut erat uir audax et fidus in armis, cum suis militibus ad ducem Arpadium reuersus est, ut ei utilitatem illius terre nuntiaret. Quod et sic factum est. Ound uero et Ketel equitantes celerrimo cursu egressi de monte Turzol tercio die ducem Salanum in castro Opar³ iuxta Thysiam inuenerunt. Quem ex parte Arpad⁴) salutauerunt, et ei secunda die post ingressum curie sue dona, que secum portauerant, presentauerunt, ac mandata Arpad ducis ei retulerunt. Dux Salanus uisis muneribus et audita legatione tam suorum quam istorum, letior factus est solito, et missos Arpad ducis benigne suscepit, et diuersis donis ditauit. Et insuper postulata Arpad concessit. Decimo autem die Ound et Ketel accepta licentia a Salano duce repatriare ceperunt. Per quos dux Salanus duas lagungulas⁵ aqua Danubij plenas et unam sarcinam de herbis melioribus sabulorum Olpar, quasi pro risu deridendo, cum diuersis muneribus duci Arpad misit. Et insuper cum habitatoribus suis terram usque ad fluuium Souyoy concessit. Tunc Ound et Ketel ad ducem Arpad cicius uenientes cum legatis Salani ducis ac munera missa presentauerunt, et terram cum omnibus habitatoribus suis duci Arpadio condonatum esse dixerunt. Vnde maxima leticia orta est in curia Arpad ducis et per III. dies magnum conuiuium celebrauerunt. Et tunc roborata pace legatos Salani ducis diuersis muneribus ditatos repatriare dimisit paciferos.

XVII.

De Zerensze.

Arpad uero dux et suj nobiles egressi de castro⁶ Hung cum magno gaudio ultra montem Turzol castra metati sunt in campo iuxta fluuium

¹) Greșit, probabil în loc de *ulturus*.

²) Corectură de a. mână; orig. *primum*.

³) Greșit, în loc de *Olpar*.

în părțile acelea, ca să fie mai aproape de locul nașterii sale, fiindcă era fiica ducelui Ruthenilor și se temea de venirea împăratului Theutonilor (Germanilor), ca nu cumva Petru să între în Ungaria ca resbunător pentru sângele regelui precum se va spune în următoarele.

CAP XVI.

Despre muntele Turzol.

Atunci Ound și Ketel precum și Turzol, trecând călare prin pădure, pe lângă fluviul Budrug, voind a se întrece în bravură, alergând cu caii cei mai iuți, s'au suit pe vârful unui munte mai înalt, Turzol, militar foarte aprig, i-a întrecut și a ajuns cel dintâiu la vârful muntelui, și de atunci până ași, acest munte s'a numit muntele Turzol. Atunci acești trei domni privind de pe vârful aceluși munte peste pământ până unde ajunge ochiul omenesc, l-au prețuit nespuse de mult, și omorînd în acel loc calul cel mai gras, au făcut aldamas mare. Turzol luându-și rămas bun de la soții săi, precum era bărbat cutezător și încreștat în arme, s'a reîntors împreună cu militarii săi la ducele Arpad, să-i vestească folosința aceluși pământ, precum s'a și întemplat. Ound însă și Ketel călărind foarte iute au părăsit muntele Turzol și au aflat pe ducele Salanus a treia zi în fortăreața Olpar lângă Tisa, pe care l-au salutată din partea lui Arpad, și a doua zi după ce intrară în curia dînsului, i-au prezentat darurile ce le-au adus cu sine și i-au raportat vestea adusă de la ducele Arpad. Ducele Salanus vedînd darurile și ascultînd legațiunea, atât a oamenilor săi, cât și a acestora, s'a bucurat mai tare ca de obicei și a primit cu bunăvoință pe trimișii lui Arpad și i-a înavușit cu diferite daruri. Și peste aceste a încuviințat și cererile lui Arpad. Iar a zecea zi Ound și Ketel, luându-și rămas bun de la ducele Salanus, au plecat spre casă, prin cari ducele Salanus a trimis ducelui Arpad, împreună cu diferite daruri, două plosci pline de apă din Dunăre, o sarcină de iarbă mai bună de pe nășipul Olpar, ca din batjocură, și i-a dăruit afară de acestea pământul până la fluviul Souyou împreună cu locuitorii săi. Atunci Ound și Ketel, venind în grabă cu solii ducelui Salanus la ducele Arpad, i-au prezentat darurile trimise și i-au zis: că pământul împreună cu toți locuitorii săi este donat lui Arpad. De unde în curtea ducelui Arpad s'a iscat cea mai mare bucurie și s'au ospetat trei zile. Și atunci după pacea întărită a lăsat pe solii lui Salanus să meargă acasă ca împăciuitori, cu diferite daruri.

CAP XVII.

Despre Zerensze.

Ducele Arpad însă și nobilii săi, eșind cu mare bucurie din fortăreața Hung, și-a așezat oastea dincolo de muntele Turzol, pe câmpul

1) Corectură de a. mână; orig. *Apad*.

2) Corectură de altă mână; orig. *laguyulas*.

3) Corectură de a. mână; orig. *casto*.

Tucota, usque ad montem Zerenche; et inspicientes super montana illa qualitatem illius loci, et nominauerunt locum illum amabilem, quod interpretatur in lingua eorum zerelmes, eo quod multum dilexerunt illum locum, et a die illo¹ usque nunc a zerelmu locus ille uocatur Zerenche. Vbi etiam dux Arpad et omnes suj primates cum omni familia sua labore postposito, factis tuguriis requiei locum sibi elegerunt. Et non paucos ibi dies permanserunt, donec omnia loca sibi uicina subiugauerunt, scilicet usque ad fluuium Souyou, et usque ad castrum salis. Et ibidem iuxta Tocotam et infra siluas dux Arpad dedit terras multas diuersorum locorum cum suis habitatoribus Edunec et Edumer nec. Quas etiam terras posteritas eorum, diuina gratia adiuuante, usque nunc habere² meruerunt. Predictus uero Turzol per gratiam Arpad ducis ad radicem eiusdem montis, ubi Budrug³ descendit in Tysciam, aquisiuit magnam terram. Et in eodem loco castrum construxit terreum, quod nunc in presenti Hymusuduor nuncupatur.

XVIII.

De Borsod.

Et dum ita radicati essent, tunc communi consilio et ammonicione omnium incolarum missus est Borsu filius Bunger cum ualida manu uersus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur, et in loco conuenienti castrum construeret causa custodie regni. Borsu uero accepta licentia egressus felici fortuna collecta multitudine rusticorum iuxta fluuium Buldua castrum construxit, quod uocatum est a populo illo Borsod, eo quod paruum fuerit. Bors uero acceptis filiis incolarum in obsides, et factis metis per montes Turtur, reuersus est ad ducem Arpad. Et de reuersione Borsu factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux uero pro beneficio suo Borsum in eodem castro comitem constituit, et totam curam illius partis sibi condonauit.

XIX.

De duce Bycoriensy.

Dvx uero Arpad transactis quibusdam diebus, accepto consilio nobilium suorum,⁴ legatos misit in castrum Byhor ad ducem. Menumorout, petens ab eo, quod de iusticia atthau sui Athyle regis sibi concederet terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam. Et misit ei donaria sua, sicut primo miserat Salano duci Tytulensy. Et in legatione illa missi sunt duo strennuissimi milites: Vsubuu pater Zoloucu et Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit. Erant enim isti genere nobilissimi, sicut et alij de terra scythica egressi, qui post Almu ducem uenerant cum magna⁵ multitudine populorum.

¹) Corectură de altă mână; orig. *illa*. — ²) Urmă de corectură cu altă mână. —

³) Orig. *Brudrug*. Punctul de sub primul *r* însemnează omiterea aceluia.

de lângă fluviul Tucota până la muntele Zerenche, și examinând de pe acel munte calitatea acestui loc a numit acel loc „amabil“ ce se tălmăcesce în limba lor zerelmes, fiindcă au prețuit mult acel loc, și din ziua aceea până ați acel loc se numesce dela Zerelmu, Zerenche. Unde ducele Arpad și frunțașii săi și toată familia sa, lăsând la o parte toate lucrurile și-au ales loc de odihnă făcându-și colibe, și au rămas acolo nu puțin timp, până când și-au subjugat toate locurile vecine, adecă până la fluviul Souyou și până la fortăreața Sal (Sóvár). Și acolo lângă Tocota și la poalele pădurilor, ducele Arpad a dat mult pământ în locuri diverse împreună cu locuitorii săi lui Edunec și Edumer nec. Următorii lor au meritat cu ajutorul grației dumnezeiesci a le posede până ați. Și numitul Turzol însă din îndurarea ducelui Arpad a câștigat la piciorul acelu munte, unde Budrug se varsă în Tisa, mult pământ, și pe acel loc a zidit o fortăreață de pământ, care în timpul de față se numesce Hymusuduor (Himesudvar).

C A P XVIII.

Despre Borsod.

Și când s'au înrădăcinat astfel, atunci după sfătuire comună și cu informațiunea tuturor locuitorilor, Borsu, fiul lui Bunger, fu trimis cu armată puternică, către pământul Polonilor, ca să vadă marginile țării și să le întărească cu pedeci până la muntele Turtur, și la locul acomodat să zidească o fortăreață pentru apărarea țării. Iar Borsu după încuviințarea primită a plecat cu noroc fericit, și adunând o mulțime de țărani lângă fluviul Buldua, a zidit o fortăreață, pe care poporul de acolo a numit-o Borsod, fiind-că a fost mică. Iar Borsu, primind pruncii locuitorilor în chizeșie, după ce a făcut hotarele peste munții Tutur, s'a reîntors la ducele Arpad, și reîntoarcerea lui Borsu a cauzat o mare bucurie în curtea ducelui. Iar ducele pentru facerea de bine, a numit pe Borsu de comite în acea fortăreață și i-a încredințat dînsului toată îngrijirea peste această parte.

C A P XIX.

Despre ducele bihorean.

Iar ducele Arpad petrecând câteva zile, primind sfaturile nobililor săi, a trimis soli în fortăreața Bihorului la ducele Menumorout, cerând dela dînsul, ca pe basa dreptului strămoșului său, a regelui Athila, să-i dea pământul dela fluviul Zomus (Szamos) până la marginile Nyrului și până la poarta Mezeșului, și i-a trimis darurile sale, precum a trimis mai înainte ducelui din Tytut, lui Salanus. În legațiunea aceasta fură trimiși doi militari foarte voinici Usubuu, tata lui Zoloucu și Velec, din a cărui viță se trage episcopul Turda. Căci acestia erau din neam foarte nobil, precum și alții veniți de pe pământul Scythiei, cari veniră după ducele Almus, cu mare mulțime de popor.

⁴) Orig.: *suorum consilio nobilium*; prin liniile dinaintea cuvintelor a indicat altă mână permutarea acelorora. — ⁵) Corectură de altă mână; orig. *magno*.

XX.

Qualiter contra Byhor missum est.

Missi uero Arpad ducis, Vsubuu et Veluc, fluuium Thyscie in portu Lucy transnauigauerunt. Et hinc egressi in castrum Byhor uenientes, ducem Menumorout salutauerunt, et donaria, que dux eorum miserat, ei presentauerunt. Tandem uero mandata Arpad ducis ei referentes, terram, quam prenominauimus, postulauerunt. Dux autem Menumorout eos benigne recepit, et diuersis donis ditatos tercia die repatriare precepit. Quibus tamen ita respondit, dicens: Dicitur Arpadio duci Hungarie, domino uestro. Debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, que ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget. Terram autem, quam petiuit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis uiuentibus. Hoc etiam indigne tulimus, quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus capere(t),¹ licet dixerit ius suum esse. Et uerba sua non conturbant animum nostrum, eo quod mandauerit nobis se descendisse de genere Atthile regis, qui flagellum dei dicebatur. Qui etiam uiolenta manu rapuerat terram hanc ab atthauo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis². Et hoc dicto dedit eis licentiam recedendi. Tunc Vsubuu et Veluc legati ducis Arpad cursu celeriori ad dominum suum properauerunt. Et uenientes mandata Menumorout domino suo duci Arpad retulerunt. Arpad uero dux et sui nobiles hoc audientes iracundia ducti sunt, et statim contra eum exercitum mittere ordinauerunt. Tunc constituerunt, quod Tosu³ pater Lelu et Zobolsu filius Eleud, a quo genus Saac descendit, nec non Tuhtum pater Horca auus Geula et Zumbor, a quibus genus Moglout descendit, irent. Qui cum a duce Arpadio essent licentiati, cum exercitu non modico egressi sunt et Thysciam⁴ transnatauerunt in portu Ladeo, nemine aduersario contradicente. Secundo autem die ceperunt equitare iuxta Thysciam uersus fluuium Zomus et castra metati sunt in illo loco, ubi nunc est Zobolsu. Et in eodem loco fere omnes habitatores terre se sua sponte eis subiugauerunt, et pedibus eorum prouoluti filios suos in obsides dederunt, ut ne aliquid mali paterentur. Nam timebant eos fere omnes gentes, et quidam a facie eorum fugientes uix euaserunt, qui uenientes ad Menumorout facta eorum nuntiauerunt. Hoc audito talis et tantus⁵ irruit super Menumorout, quod manum leuare ausus non fuit. Quia omnes habitatores timebant eos ultra quam dici potest, eo quod audiuerant Almum ducem patrem Arpadij a geonere⁶ Atthile regis descendisse. Vnde nullus credebat se posse uiuere, nisi per gratiam Arpad filij Almi ducis et suorum nobilium. Vnde plurimi se sua

¹) Greşit: capere.

²) Acest cuvânt e scris pe rasură.

³) Corectură de a. mână; orig. probabil Tasu.

CAP XX.

Cum au plecat contra Bihorului.

Iar trimișii ducelui Arpad, Usubuu și Veluc, plutind peste fluviul Tisa în portul Lucy și plecând de aici au venit la fortăreața Bihor, au salutat pe ducele Menumorout și i-au predat darurile trimise de ducele lor. Și aducându-i la cunoștință însărcinarea lor dela ducele Arpad, au cerut pământul, care l-am fost numit mai sus. Iar ducele Menumorout i-a primit afabil și înavuțindu-i cu daruri diverse, le-a demandat a treia și să meargă acasă. Căroră însă astfel le-a răspuns: Spuneți lui Arpad, ducelui Ungariei, domnului vostru: că fi suntem datori lui ca amic amicului, întru toate ce îi lipsesc, căci este oaspe și are trebuință de multe, dar pământul ce l-a ținut din grația noastră nu-l dăm niciodată până când trăim, ne-am supărat și pentru aceea, pentru-că ducele Salanus i-a dat foarte mult pământ, ori din iubire precum se țice, ori din temere, ce se trage la îndoială. Noi însă nici din iubire, nici din temere nu-l dăm, ba nici chiar cât e o palmă de pământ, cu toate că țice că ar ave drept la el. Și cuvintele lui nu conturbă inima noastră prin aceea că ne țice, că se trage din viața regelui Athila, care se numia sbiciul lui Dumneșeu, care tot asemenea cu mână violentă a răpit acest pământ dela strămoșul meu, dar acum din grația domnului meu, a împăratului din Constantinopole, nimenea nu-l poate răpi din mâinile mele. Și țicând aceste le-a dat voie să se îndepărteze. Atunci Usubuu și Veluc, solii ducelui Arpad, au alergat grabnic la domnitorul lor și sosind au referat domnului lor, ducelui Arpad, însărcinarea primită dela Menumorout. Iar ducele Arpad și nobilii săi aușind aceasta s'au infuriat și au ordinar a trimite îndată oaste în contra lui. Atunci au decis, ca Tosu, tata lui Lelu, și Zobolsu, fiul lui Eleud, dela care se trage seminția lui Saac, asemenea și Tuhtum, tata lui Horea, moșul lui Geula și Zumbor, dela cari se trage seminția lui Moglout, să plece. Cari, după ce au primit învoirea lui Arpad, au plecat cu o armată nu mică, și au înotat peste Tisa, pe la portul Lad fără nici o contradicere. A doua și însă au început a călări pe lângă Tisa cătră fluviul Zomus, și și-au așezat oastea acolo, unde aș este Zobolsu (Szaboles). Și în acel loc s'au supus lor de bună voie mai toți locuitorii pământului, și aruncându-se la picioarele lor și-au dat fiii în chizeșie, ca să nu li-se întempe ceva rău. Căci mai toate neamurile au avut temere de ei, și unii fugind abia au scăpat din fața lor, cari venind la Menumorout, i-au adus de scire faptele lor. Aușind aceasta Menumorout, l-a cuprins o astfel de spaimă, încât n'a cutezat nici să-și ridice mâna, pentru-că toți locuitorii s'au temut de ei peste măsură, căci au aușit, că ducele Almus, tata lui Arpad, se trage din seminția regelui Athila, și de unde nu credea nimenea să poată trăi

*) După aceasta un cuvânt este ras.

*) Lipsesce un cuvânt, probabil *timor*.

*) Greșit, în loc de *genere*.

sponte subiugabant eis. Bene impleuit deus in Almo duce et filio suo Arpad prophetiam, quam cecinit Moyses propheta a filiis Israel dicens: Et locus, quem calcauerit pes uester, uester erit. Quia a die illo loca, que calcauerunt Almus dux et filius suus Arpad cum suis nobilibus usque ad presens posteritates eorum habuerunt et habent.

XXI.

De Zobolsu.

Tunc Zobolsu uir sapientissimus considerans quendam locum iuxta Thysciam et cum uidisset qualitatem loci, intellexit esse munitissimum ad castrum faciendum. Communi ergo consilio sociorum suorum congregatione facta ciuium fecit fossatam magnam et castrum¹ fortissimum edificauit de terra. Quod nunc castrum² Zobolsu nuncupatur. Tunc Zobolsu et socij suj de incolis terre ad castrum illud multos ordinauerunt seruiantes, qui nunc ciuiles uocantur. Et dimissis ibi militibus sub quodam nobilissimo milite nomine Eculsu, se longius ire preparauerunt. Tunc Zobolsu et socij suj totum exercitum in duas partes diuiserunt, ut una pars iret iuxta fluuium Zomus et altera pars per partes Nir. Zobolsu et Thosu pater Lelu cum medietate exercitus egressi sunt per crepidinem Thyscie subiugando sibi gentes, et uenerunt uersus fluuium Zomus ad illum locum, qui nunc dicitur Saruuar. Et in eodem loco infra paludes Thosu pater Lelu congregata multitudine populi fossatam magnam fecit, et castrum munitissimum de terra construxit, quod primo castrum Thosu nominatum fuit, nunc uero Saruuar uocatur. Et acceptis filiis incolarum in obsides, castrum militibus plenum dimiserunt. Tunc Thosu per petitionem³ ne⁴ populi domino suo duci Arpad subiugati, fecit stare forum inter Nir et Thysciam. Cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Thosu nuncupatur. Post uero Zobolsu et Thosu hinc egressi usque ad castrum Zotmar peruenerunt. Et castrum per tres dies pugnando obsidentes uictoriam adeptj sunt. Et quarto die castrum intrantes milites ducis Menumorout, quos ibi apprehendere potuerunt, cathenis ferreis obligatos in teterrima carceris inferiora miserunt, et filios incolarum in obsides acceperunt. Et castrum militibus plenum dimiserunt. Ipsi uero ad portas Mezesinas ire ceperunt.

XXII.

De Nyr.

Tvhutum uero et filius suus Horca per partes Nyr equitantes, magnum sibi populum subiugauerunt, a siluis Nyr usque ad Unusouer. Et sic ascendentes usque ad Zyloc peruenerunt⁵, contra eos nemine manum

¹) După acest cuvânt e rasură.

²) După acest cuvânt e rasură. — ³) Silaba ci s'a adaus ulterior de a. mână.

altecum, fără numai din grația lui Arpad, fiul ducelui Almus și a nobililor săi, de aceea cei mai mulți s'au supus lor de bună voie. Bine s'a împlinit în ducele Almus și în fiul său Arpad prorocirea, pe carea prorocul Moisi a cântat-o despre fiii lui Israil dîcînd: Și locul ce-l va călca piciorul vostru, al vostru va fi. Pentru-că dela ziua aceea până ađi au avut și au în mână locurile, ce le-a călcat ducele Almus și fiul său Arpad.

C A P XXI.

Despre Zobolsu.

Atunci Zobolsu, bărbat foarte înțelept, privind la un loc lângă Tisa, când a văđut calitatea locului, a priceput că va fi foarte tare pentru ridicarea unei fortărețe. Deci cu sfatul comun al soților săi, după ce a mijlocit convenirea cetățenilor, a făcut șanț mare și a zidit din pămînt o fortăreăță foarte tare, care acum se numesce fortăreăță Zobolsu. Atunci Zobolsu și soții săi au ordinar mulți servitori la această fortăreăță, dintre locuitorii țerii, cari acum se numesc cetățeni. Și lăsând acolo militari, sub un militar foarte nobil, cu numele Eculsu, s'au pregătit să meargă mai departe. Atunci Zobolsu și soții săi au împărțit oștirea întreagă în două părți, ca o parte să meargă lângă fluviul Zomus și altă parte prin părțile Nirului. Zobolsu și Thosu, tata lui Lelu, au plecat cu jumătatea oștirii sale pe lângă țermurii Tisei, subjugându-și popoarele și au ajuns lângă fluviul Zomus, la acel loc, care ađi se numesce Saruuar și pe acel loc mai în jos de baltă, Thosu tata lui Lelu, conchemând mulțimea poporului, a făcut șanț mare și a zidit o fortăreăță de pămînt foarte întărită, care la început s'a numit fortăreăță lui Thosu, acum însă se chiamă Saruuar. Și primind în chizeșie pe fiii locuitorilor, au părăsit fortăreăță plină de militari. Atunci Thosu, la rugarea poporului supus ducelui Arpad, domnului său, a făcut să fie tîrg între Nir și Tisa, cărui tîrg i-a dat numele său, și care până ađi se numesce tîrgul lui Thosu. După aceasta însă plecând Zobolsu și Thosu de aicea, au ajuns la fortăreăță Zotmar (*Szatmár*), și luptându-se trei ăile, au impresurat fortăreăță, au cîștigat învingere, și a patra ăi intrînd în fortăreăță, pe militarii ducelui Menumorout, pe cari i-au putut prinde acolo, i-au legat în lanțuri de fer, i-au aruncat în afunđimea cea mai puturoasă a temniței, și pe fiii locuitorilor i-au luat în chizeșie, și au părăsit fortăreăță plină de militari. Iar dînsul a plecat spre porțile Mezeșului.

C A P XXII.

Despre Nyr.

Tuhutum însă și fiul său Horca, călărind prin părțile Nyrului, au subjugat mult popor, dela pădurile Nyrului până la Umusouer și așa urcîndu-se au ajuns până la Zyloc (*Zilah*), și nimenea n'a ridicat mîna

⁴⁾ *ne e a se omite.*

⁵⁾ Silaba *runt* e adausă ulterior de a. mîna.

leuante, quia dux Menumorout et sui non sunt ausi pugnare contra eos, sed fluuium Cris custodire ceperunt. Tunc Tuhutum et filius suus Horca de Ziloc egressi uenerunt in partes Mezesinas ad Zobolsum et Thosum. Et cum se ad inuicem uidissent, gaudio gauisi sunt magno, et facto conuiuio unusquisque laudabat se ipsum de sua uictoria. Mane autem facto, Zobolsu, Thosu et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incole terre iussu eorum portas lapideas edificauerunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt. Tunc hij tres¹ prenominati uiri omnia facta sua duci Arpad et suis primatibus per fideles nuntios mandauerunt. Quod cum renuntiatum fuisset duci Arpad et suis yobagyonibus, gauisi sunt gaudio magno ualde. Et more paganismo fecerunt aldumas, et gaudium adnuntiantibus diuersa dona presentauerunt. Dux uero Arpad et sui primates ob hanc causam leticie per totam unam ebdomadam sollempniter comedebant et fere singulis diebus inebriabantur propter euentum² tante leticie. Et hoc audito dux Arpad et sui egressi sunt a Zeremsu et castra metati sunt iuxta fluuium Souiou, a Thyscia usque ad³ fluuium Honrat.

XXIII.

De uictoria Thosu, Zobolsu et Tuhutum.

Thosu et Zobolsu necnon Tuhutum cum uidissent, quod deus dedit eis uictoriam magnam et subiugauerunt domino suo fere plures nationes illius terre: tunc exaltati sunt nimis super habitatores illius terre. Et dum ibi nullus inuentus esset eis, plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmauerunt obstaculis firmissimis.

XXIV.

De terra Ultrasiluanana.

Et dum ibi diutius morarentur, tunc Tuhutum pater Horca, sicut erat uir astutus, dum cepisset audire ab incolis bonitatem terre Ultrasiluanæ, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat, cepit ad hoc hanelare⁴, quod si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram Ultrasiluanam sibi et suis posteris acquireret. Quod et sic factum fuit postea. Nam terram Ultrasiluanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt, et diucius habuissent, si minor Gyla cum duobus filiis suis Biuia et Buena christiani⁵ esse uoluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent, ut in sequentibus dicitur.

¹) Litera e scrisă deasupra cuvântului.

²) În acest cuvânt e rasură și corectură de altă mână. — ³) În manuscript e greșit *sad*.

contra lor, fiindcă ducele Menumorout și ai săi, n'au cutezat a se lupta contra lor, ci au început a păzi fluviul Criș. Atunci Tuhutum și fiul său Horca, plecând din Ziloc, au venit în părțile Mezeșului la Zobolsu și Thosu, și când s'au vădută unul pe altul, s'au bucurat mult, și făcând ospetă fiecare se lăuda cu învingerea sa. Dar făcându-se ziua, Zobolsu, Thosu și Tuhutum sfātuindu-se au decis, ca hotarul împărăției ducelui Arpad să fie la poarta Mezeșului. Atunci locuitorii pământului au zidit, la porunca lor, porți de peatră și au făcut îngrădire din arbori la marginile împărăției. Atunci acești trei bărbați pomeniți, au vestit ducelui Arpad și fruntașilor săi, toate faptele lor prin soli credincioși. Când aceasta s'a adus la cunoștința ducelui Arpad și iobagilor săi, s'au bucurat foarte tare, și după datina păgânilor au făcut aldumas, și vestitorilor bucuriei le-au dat diferite daruri. Iar ducele Arpad și fruntașii săi s'au ospetat sârbătorește, pentru această bucurie, o septemână întreagă și s'au îmbătut mai în toate zilele, pentru întempleră de atâta veselie. Și ducele Arpad și ai săi, auzind aceasta, au plecat dela Zeremsu și și-au așezat oștirea lângă fluviul Souiou, dela Tisa până la fluviul Honrat (Hernád).

C A P XXIII.

Despre învingerea lui Thosu, Zobolsu și Tuhutum.

Thosu și Zobolsu, precum și Tuhutum, când au vedut, că D-șeu le-a dat mare învingere, și au subjugat pentru domnul lor mai toate popoarele acelu pământ; atunci mult s'au înălțat preste locuitorii acelu pământ, și când n'au aflat pe nimenea acolo, au remas mai multe zile, până când au întărit hotarele țerii cu îngrădirile cele mai tari.

C A P XXIV.

Despre pământul dincolo de pădure.

Și când au petrecut acolo mai mult timp, atunci Tuhutum, tata lui Horca, precum era bărbat viclean, când a auzit dela locuitori despre bunătatea pământului dincolo de pădure, unde stăpânia Gelou, cutare Blac, a început a dori aceasta, că dacă s'ar puté din grația domnului seu, să câștige pentru sine și pentru următorii sei pământul dincolo de pădure, precum s'a și întemplat după aceasta mai târziu, pentru că pământul dincolo de pădure l-au stăpânit următorii lui Tuhutum până la timpul regelui Stéfan cel sfânt, și l-ar fi stăpânit și mai departe, dacă tinerul Gyla, cu doi fii ai sei, cu Bivia și Bucna, ar fi voit să fie credincioși, și dacă n'ar fi lucrat totdeauna contra sfântului rege, precum se va spune în următoarele.

4) Orig. *anelare*; litera *h* a fost virită de a. mână la loc greșit în loc de *anelare*.

5) In manuscript *xpiani*, adică literele grecesci X și P.

XXV.

De prudentia Tuhutj.

Predictus uero Tuhutum uir prudentissimus misit quendam uirum astutum, patrem Opaforcus Ogmand, ut furtiue ambulans preuideret sibi qualitatem et fertilitatem terre Ultrasiluanæ, et quales essent habitatores eius. Quod si posse esset, bellum cum eis committeret. Nam uolebat Tuhutum per se nomen sibi et terram acquirere. Vt dicunt nostri ioculatores: omnes loca sibi acquirebant, et nomen bonum accipiebant. Quid plura? Dum pater Ogmand, speculator Tuhutum, per circuitum more uulpino bonitatem et fertilitatem terre et habitatores eius inspexisset, quantum humanus uisus ualet, ultra quam dici potest dilexit, et celerrimo cursu ad dominum suum reuersus est. Qui cum uenisset, domino suo de bonitate illius terre multa dixit. Quod terra illa irrigaretur optimis fluuiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit. Et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimum esset. Et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi. Quia essent Blasij et Sclaui, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Geleou minus esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur.

XXVI.

Quomodo contra Gelu itum est.

Tunc Tuhutum audita bonitate terre illius, misit legatos suos ad ducem Arpad, ut sibi licentiam daret ultra siluas eundi contra Gelou ducem pugnare. Dux uero Arpad, inito consilio, uoluntatem Tuhutum laudauit, et ei licentiam ultra siluas eundi contra Gelou pugnare concessit. Hoc dum Tuhutum audiisset a legato, preparauit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis egressus est ultra siluas uersus orientem contra Gelou ducem Blacorum. Gelou uero dux Ultrasiluanis¹ audiens aduentum eius, congregauit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei, ut eum per portas Mezesinas prohiberet. Sed Tuhutum uno die siluam pertransiens ad fluuium Almas peruenit. Tunc uterque exercitus ad inuicem peruenerunt, medio fluuio interiacente. Dux uero Gelou uolebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

XXVII.

De morte Gelu.

Mane autem facto, Tuhutum ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes. Et partem alteram misit parum superius, ut transito fluuio, militibus Gelou nescientibus, pugnam ingrederentur. Quod sic factum est. Et quia leuem habuerunt transitum, utraque acies pariter ad pugnam

¹ Gressit in loc de *Ultrasiluanus*.

CAP XXV.

Despre înțelepciunea lui Tuhutum.

Mai sus pomenitul Tuhutum, bărbat foarte înțelept, a trimis un bărbat viclean, pe tata lui Opaforcos, Ogmand, ca umblând pe ascuns să ispitească calitatea pământului dincolo de pădure, și cum sunt locuitorii sei, și dacă ar fi cu puțință să poarte resboiu cu ei, căci Tuhutum voia să-și câștige prin sine nume și pământ, precum dic lăutarii noștrii: toți și-au câștigat pământ și au primit nume bun. Ce să mai dic? Când tata Ogmand, ispititorul lui Tuhutum, ocolind după datina vulpei, a ispitit rodnicia și bunătatea pământului și locuitorii sei până unde poate ajunge vederea omului, i-a plăcut peste măsură, și s'a întors la domnul seu cu cea mai mare iuțime. Și când a sosit, a vorbit mult domnului seu despre bunătatea acelui pământ, că acel pământ este udat cu ape de cele mai bune, a căror nume și folosință le-a spus pe rând, și că din năsipul acelora se culege aur, și aurul acelui pământ ar fi cel mai bun, și că acolo s'ar scoate sare și materii sărate, și locuitorii acelui pământ ar fi cei mai ticăloși oameni în toată lumea, căci sunt Blachi și Slavi, pentrucă n'au altă armă, decât arc și săgeată, și ducele lor Geleu ar fi puțin statornic, și n'are la sine militari buni, și ar cuteza a se opune cutezanței Ungurilor, fiindcă sufer multă nedreptate dela Cumani și Picenafi.

CAP XXVI.

Cum a mers contra lui Gelu.

Atunci Tuhutum, aușind de bunătatea acelui pământ, a trimis pe solii sei la ducele Arpad, să îi dea voie de-a merge dincolo de păduri, spre a se lupta contra lui Gelou. Iar ducele Arpad, după o consfătuire avută, a lăudat propunerea lui Tuhutum, și s'a învoit ca el să meargă dincolo de păduri, spre a se lupta contra lui Gelou. Când a înțeles aceasta Tuhutum dela solul seu, s'a pregătit cu militarii sei, și lăsând acolo pe soții sei a plecat spre orient, dincolo de păduri, contra lui Gelou, ducelui Blachilor; iară Gelou, ducele de dincolo de păduri, aușind de venirea lui și-a adunat oastea și a început a călări cu mersul cel mai grabnic înaintea lui, ca să-l oprească la porțile Mezeșului, dar Tuhutum, trecând într'o di prin pădure, a ajuns la fluviul Almas; atunci ambele oștiri au ajuns față în față, fiind între ele numai fluviul. Iar ducele Gelou a voit să-i rețină acolo prin săgetașii sei.

CAP XXVII.

Despre moartea lui Gelu.

Dar făcându-se dimineată, Tuhutum și-a împărțit oastea, înainte de zori de di, în două părți, o parte a trimis-o ceva mai sus ca trecând fără scirea militarilor lui Gelou peste fluviu, să înceapă lupta precum s'a și întâmplat. Și fiindcă a avut trecere ușoară, ambele linii au ajuns deodată la luptă și s'a încins între ei o luptă strașnică, dar militarii

peruenerunt. Et pugnatum est inter eos acriter, *sed* uicti sunt milites ducis Gelou, et ex eis multi interfecti, plures uero capti. Cum Gelou dux eorum hoc¹ uidisset, tunc pro defensione uite, cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret, properans ad castrum suum iuxta fluuium Zomus positum, milites Tuhutum audacj cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluuium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca. Et in loco illo, qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmauerunt. Et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu, eo quod ibi iurauerunt. Tuhutum uero a die illo terram illam obtinuit² pacifice et feliciter. Sed posteritas eius usque ad tempora sanctj regis Stephani obtinuit. Tuhutum uero genuit Horcam. Horca genuit Geu³ lam et Zubor. Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur Caroldu⁴ et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor uero genuit minorem Geulam, patrem Bue et Bucne, tempore cuius sanctus rex Stephanus subiugauit sibi terram Ultrasiluanam. Et ipsum Geulam uinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit, eo quod in fide esset uanus et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamuis fuisset ex cognatione matris sue.

XXVIII.

De duce Menemorout.

Tosu uero et Zobolsu adepta uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad, subiugando totum populum a fluuio Zomus usque ad Crisium, et nullus contra eos ausus fuit manus leuare. Et ipse Menemorout dux eorum magis preparabat uias suas in Greciam eundi, quam contra eos ueniendi. Et deinde egressi, descenderunt iuxta quendam fluuium nomine Humusouer, et uenerunt usque ad lutum Zerep. Et deinde egressi uenerunt usque ad Zeguholmu⁵, et ibi uolebant transire Crisium, ut contra Menemorout pugnarent, *sed* uenientes milites Menemorout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi per diem unum equitantes castra metati sunt iuxta paruos montes. Et hinc juxta fluuium Turu equitantes, usque ad Thysciam peruenerunt. Et in portu Drugma fluuium Thyscie transnauigantes, ubi etiam per gratiam Arpad ducis cuidam cumano militi nomine Huhot magnam terram adquisiuerunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.

XXIX.

De reditu eorum.

Dvm nauigassent fluuium Thyscie, nuntios suos ad ducem Arpadium premiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent. Qui cum ad ducem Arpad uenissent et gaudia ei annuntiassent, quod Zobolsu et Tusu cum exercitu

¹) Acest cuvânt e adaus ulterior de altă mână.

²) Corectură de a. mână; orig. *opt'nuit.* — ³) Corectură de altă mână; orig. *Ge.*

lui Gelou fură învinși, și mulți dintre ei fură omorâți, iar și mai mulți luați în prinsoare. Când a vădut aceasta Gelou, ducele lor, atunci, spre apărarea țerii sale, a luat-o la fugă cu puțini ai sei. Apropiindu-se în fugă de fortăreața sa așezată lângă fluviul Zomus, militarii lui Tuhutum persecutându-i cu alergare îndrăzneată, au omorît pe ducele Gelou, lângă fluviul Copus (Kapos). Atunci locuitorii pământului, vădând moartea domnului lor, dând mâna dreaptă, au ales din voia lor proprie de domn al lor pe Tuhutum, tata lui Horca, și au întărit credința cu jurământ în locul ce se numește Esculeu (Esküllö), și de atunci au numit locul acela Esculeu, fiind-că acolo au jurat. Iară Tuhutum a stăpânit, din ziua aceasta, acel pământ în pace și în fericire, iară urmașii lui l-au stăpânit până pe timpul regelui Stefan cel sfânt. Iar Tuhutum l-a născut pe Horca, Horca a născut pe Geula și Zubor. Geula a avut două fete, dintre cari pe una a chemat-o Caroldu iar pe cealaltă Saroltu, și Saroltu a fost mama regelui Stefan cel sfânt. Iar Zumbor a născut pe Geula mai mic, tata lui Bue și Bucne, pe timpul căruia regele Stefan cel sfânt a subjugat pământul dincolo de pădure, și pe Geula însuși l-a adus legat în Ungaria, și l-a ținut în temniță peste toată viața sa, pentru-că era nestatornic în credință și n'a voit să fie creștin, și multe le făcea împotriva regelui Stefan cel sfânt, deși i-a fost rudenie după mamă.

C A P XXVIII.

Despre Ducele Menumorout.

Iar Thosu și Zobolsu, după-ce au învins, s'au reîntors la ducele Arpad, subjugându-și întregul popor dela fluviul Zomus, până la Criș și nimenea n'a cutezat să ridice mâna contra lor. Și însuși Menumorout s'a pregătit mai mult de a-și lua calea spre Grecia, decât a veni contra lor. Și plecând de acolo au descălecat lângă atare fluviu, cu numele Humusouer și au venit până la noroiul Zerep, și plecând apoi au ajuns la Zeguholmu (Szeghalom) și acolo au vrut să treacă peste Criș, ca să se lupte contra lui Menumorout, dar sosind militarii lui Menumorout, le-au împedecat trecerea. Plecând apoi de aicea, au mers călări o zi, și și-au așezat oastea lângă munții cei mici, și de aici călărind pe lângă fluviul Turu, au ajuns la Tisa, și au plutit prin portul Drugma peste Tisa, unde din grația ducelui Arpad au câștigat mult pământ cutărui militar cuman, cu numele Huhot, ai cărui urmași îl stăpânesc până azi.

C A P XXIX.

Despre reîntoarcerea lor.

Când au plutit peste fluviul Tisa, au trimis pe solii lor înainte la ducele Arpad, ca să-i ducă veste de bucurie. Cari când au venit la ducele Arpad i-au vestit bucuria, că Zobolsu și Thosu, împreună cu oștirea

*) Urme de corectură făcută de a. mână.

5) Corectură de a. mână; orig. *Zeguhulmu*.

suo sani et incolumes reuersi essent, et portum Drugma cum omnibus exercitibus suis transnauigassent. Hoc cum audiisset dux Arpad, quod¹ Thosu et Zobolsu cum omnibus exercitibus suis sani et incolumes reuersi essent, et fluuium Thyscie transnauigassent, fecit magnum conuiuium et gaudium annuntiantibus diuersa dedit donaria. Tunc Thosu et Zubolsu cum curiam ducis intrare uellent, dux omnes suos milites obuiam eis premisit, et sic eos cum magno gaudio recepit. Et sicut mos est bonorum dominorum, suos diligere fideles, fere cottidie eos faciebat ad mensam suam comedere, et multa eis dona presentabat. Similiter etiam ipsi duci Arpad diuersa dona ac filios incolarum in obsides ejs² positos presentauerunt.

XXX.

De duce Salano.

Dux uero Arpad, transactis quibusdam diebus, inito consilio, et sui nobiles miserunt nuntios suos ad ducem Salanum, qui nuntiarent ei uictoriam Thosu et Bulsu³, necnon et Tuhutum, quasi pro gaudio, et peterent ab eo terram usque ad fluuium Zogea. Quod sic factum est. Missi sunt enim Etu et Voyta, qui cum inuenissent ducem Salanum in sabulo Olpar, mandata gaudia nuntiauerunt; et terram ab eu usque ad fluuium Zogea postulauerunt. Salanus dux hoc audito in maximum irruit timorem, et terram ab ipso postulatam timore percussus usque ad fluuium Zogea duci⁴ Arpad concessit, et legatis diuersa dona presentauit. Septimo autem die Etu et Voyta accepta licentia ad dominum suum sunt reuersi. Quos dux Arpad honorifice recepit, et audita legatione eorum, factum est gaudium magnum in curia ducis. Et cepit dux donare suis fidelibus loca et possessiones magnas.

XXXI.

De egressu Zeremsu.

Postea dux et sui principes egressi sunt de Zeremsu et transnauigauerunt fluuium Souyou in jllo loco, ubi fons Honrad descendit. Et castra metatj sunt iuxta fluuium Heuyou, usque ad Thysciam⁵ et usque ad Emeud, et permanserunt ibi per unum mensem. Ibi etiam dux dedit Bungerec patri Borsu terram magnam a fluuio Topulucea usque ad fluuium Souyou, que nunc uocatur Miscoucy, et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus Borsu cum suo castro, quod dicitur Borsod, unum fecit comitatum.

¹) După acesta cuvântul *Thaso* e ras.

²) Urmă de corectură făcută de a. mână.

lor, s'au reîntors sănătoși și nevătămați, și că au plutit peste portul Drugma împreună cu întreaga oștire. Când a aușit ducele Arpad, că Thosu și Zobolsu, împreună cu întreaga oștire, s'au reîntors sănătoși și nevătămați și că au plutit peste fluviul Tisa, a făcut mare ospeț, și vestitorilor de bucurie le-a dat diverse daruri. Când au voit Thosu și Zobolsu să între în curia ducelui, ducele a trimis înaintea lor pe toți militarii sei, și așa i-a primit cu mare bucurie. Și precum e datina domnilor buni de a iubi pe credincioșii lor, i-a chemat mai în toate ȕilele la masă, ca să se ospezeze și le-a dat multe daruri, asemenea și ei au dat ducelui Arpad diverse daruri, și au prezentat pe fii locuitorilor luați în chizeșie.

C A P XXX.

Despre ducele Salanus.

Iar ducele Arpad, precum și fruntașii sei, după ce au trecut câteva ȕile, ținând consfătuire, a trimis ca de bucurie pe vestitorii sei la ducele Salanus, ca să-l încunoșciințeze despre învingerea lui Thosu și Bulsuu, precum și a lui Tuhutum, și să ceară dela el pământul, până la fluviul Zogea (Zagyva), precum s'a și întemplat. Au fost trimiși adecă Etu și Voyta, cari întâlnind pe ducele Salanus pe nășipul Olpar, i-au vestit bucuria, cu care fură însărcinați, și au pretins dela dînsul pământul, până la fluviul Zogea. Ducele Salanus aușind acestea, l-a cuprins o temere foarte mare, și lovit de spaimă, a dat ducelui Arpad pământul cerut până la fluviul Zogea, și a prezentat trimișilor diferite daruri. Iar a șeptea ȕi Etu și Voyta luând remas bun, s'au reîntors la domnul lor. Pe cari Arpad i-a primit cu onoare și aușind însărcinarea lor, a fost mare bucurie în curia ducelui, și ducele a început a dona credincioșilor sei locuri și moșii mari.

C A P XXXI.

Despre plecarea din Zeremsu.

După aceste ducele și principii sei au plecat din Zeremsu, au plutit peste fluviul Souyou, pe acel loc, unde se varsă isvorul Honrad (Hernad), și și-au așezat oastea lângă fluviul Heyou (Hejó) până la Tisa și Emeud, (Emőd) și au remas acolo o lună de ȕile. Și acolo a dat ducele lui Bungerec, tata lui Borsu, pământ mult, dela fluviul Topulucea (Tapolcza), până la fluviul Souyou, care acum se chiamă Miscoucy (Miskolcz), și i-a dat o fortăreață, carea se numesce Geuru (Győr), și fiul seu Borsu a făcut acea fortăreață dimpreună cu fortăreața sa, ce se numesce Borsod, un comitat.

^{*)} Greșit, în loc de *Zobolsu*. Veđi capitolul premergător.

^{*)} După acest cuvânt e rasură. — ^{*)} Corectură de a. mână; orig. *Thyciam*.

XXXII.

De castro Ursuur et fluuio Egur.

Postea dux Arpad¹ et sui nobiles hinc egressi, uenientes usque ad fluuium Naragy et castra metati sunt iuxta riuulos aquarum a loco illo, qui nunc dicitur Casu. Vbi etiam dedit terram magnam Ousadunec patri Ursuur, et ibi postea Ursuur filius eius ad caput eiusdem fluminis castrum construxit, quod nunc castrum Ursuur nuncupatur. Hinc uero dux Arpad et sui egressi uenerunt usque ad fluuium Egur et ibi paratis tuguriis plures dies permanserunt, et montem illum, super quem duci foliata fecerunt, nominauerunt Zenuholmu, et castra eorum fuerunt a fluuio Ystoros usque ad castrum Purozlou. Deinde egressi uenerunt usque ad fluuium Zogea et castra metati sunt per crepitudinem eiusdem fluminis a Thyscia uque ad siluam Matra, et subiugauerunt sibi omnes habitatores terre a Grisio usque ad fluuium Zogea et usque ad siluam Zepus. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ubi postea Pota nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

XXXIII.

De castro Nougrad et Nitra.

In eisdem temporibus dux Arpad, dum se per milites suos uidisset ita sublimatum et tutum esse, tunc habito inter se consilio, misit multos milites in expeditionem, qui subiugarent sibi populum de castro Gumur et Nougrad. Et si fortuna eis faueret, tunc ascenderent uersus fines Boemorum usque ad castrum Nitra. Quibus etiam militibus in expeditionem euntibus principes et ductores constituit duos filios auunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam, nec non Hubam unum de principalibus personis. Tunc hij tres domini, accepta licentia a duce Arpad, egressi sunt a loco illo, qui dicitur Paztuh, equitantes iuxta fluuium Hongvn² et eundem fluuium transierunt iuxta fluuium Souyou. Et inde egressi sunt per partes castri Gumur, et uenerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad uenientes usque ad fluuium Caliga peruenerunt. Hinc uero egredientes per crepitudinem Danubij iuerunt, et fluuium Wereuecca transeuntes, castra metati sunt iuxta fluuium Ypul. Et quia diuina gratia in eis erat, timuit eos omnis homo, et maxime ideo timebant eos, quia audierant ducem Arpadium filium Almj ducis ex progenie Athile regis descendisse. Tunc omnes Sclaui habitatores terre, qui primo erant Salani ducis, propter timorem eorum, se sua libera sponte subiugauerunt eis, nullo manum subleuante. Et ita cum magno timore et tremore seruibant eis, ac si olim domini eorum fuissent. Tunc Zuardu et Cadusa nec-

¹) Corectură de a. mână; orig. *Apad*.

C A P XXXII.

Despre fortăreața Ursuur și fluviul Egur.

După aceea Arpad și nobilii sei, plecând de aicea, au venit până la fluviul Naragy, și aședându-și oastea lângă părăele apelor dela acel loc, care acum se numesce Casu, unde a dat lui Ousadunec, tata lui Ursuur, mult pământ, și acolo a zidit Ursuur, fiul lui, o fortăreață la capetul acelu fluviu, care acum se numesce fortăreața lui Ursuur. Plecând apoi ducele Arpad și ai sei de aicea, au venit până la fluviul Egur (Eger) și după ce și-au făcut colibe, au remas acolo mai multe ȃile, și acel munte, deasupra căruia au făcut ducelui o colibă acoperită cu frunză, l-au numit Zenuholmu (Szihalom) și fortăreața lor s'a întins dela fluviul Ustoros, până la fortăreața Purozlou (Poroszló). Plecând de aicea au venit până la fluviul Zogea și și-au așezat oastea pe marginile acelu fluviu, dela Tisa până la pădurea Matra, și și-au subjugat toți locuitorii pământului, dela Grisius, până la fluviul Zogea și până la pădurea Zepus. Atunci ducele Arpad a dat mult pământ lui Edunec și Edumenec, în pădurea Matra, unde apoi nepotul lor Pota a zidit o fortăreață, din a căror seminție, după mult timp, și-a tras originea regele Samuil, care pentru cucernicia sa se numia Oba (Aba, apa).

C A P XXXIII.

Despre fortăreața Nougrad și Nitra.

În timpul acela ducele Arpad, vedându-se astfel de înălțat și asigurat prin militarii sei, atunci după avuta consfătuire între sine, a trimis mulți militari cu espedițiunea de resboi, cari să îi subjuge poporul din fortăreața Gumur (Gömör) și Nougrad, și dacă le va favora norocul, atunci să se urce cătră granița Boemilor, până la fortăreața Nitra. Militarilor plecați de a pregăti resboiul, li-a pus de principi și conducători pe doi fii ai unchiului seu după mamă, ai lui Hulec, pe Zuardus și pe Cadusa, asemenea și pe Huba, unul dintre persoanele fruntașe. Atunci acești trei domni luându-și remas bun dela ducele Arpad au plecat din locul acela, care se numesce Pachtuh (Paszto), călărind pe lângă fluviul Hongu, și au trecut pe lângă apa aceasta, lângă fluviul Souyou. De aicea au plecat peste părțile fortăreței Gumur, și au ajuns până la muntele Bulhadu, și venind de aicea cătră părțile Nougrad, au ajuns la fluviul Caliga (Galga), iar plecând de aicea au mers pe țermurii Dunării, și trecând fluviul Wereuecca (Verőcze), și-au așezat oastea lângă fluviul Ypul (Ipoly), și fiindcă grația dumnezeiească era în trinșii, tot insul se temea de ei, și mai vertos pentru aceea s'au temut de ei fiindcă au înțeles, că ducele Arpad, fiul lui Almus, se trage din seminția regelui Athila. Atunci toți Selauii, locuitorii pământului, cari mai nainte erau ai ducelui Salanus, s'au supus, de frica lor, de bună voie, neridicându-și nimenea mâna, și le-au servit

²⁾ Litera, care a stat în original după *g* e rasă, și de asupra ei e scris *v* de altă mână.

non Huba, a quo prudens Zemera descendit, cum uidissent populum multum sine bello ipsis subiugatum, fecerunt magnum conuiuium, et melioribus habitatoribus terre, qui filios suos in obsides dederant, diuersa dona presentauerunt, et blandis uerbis sub dominium ducis Arpad sine bello subiugauerunt, et ipsos secum in expeditionem duxerunt, filios uero eorum in obsides accipientes, ad ducem Arpad cum diuersis muneribus remisertunt. Vnde dux et sui nobiles leciores facti sunt solito, nuntiis gaudia ferentibus multa dederunt dona.

C A P XXXIV.

De fluuio Gron et castro Borsu.

Interea Zuard et Cadusa filij Hulec, necnon Huba et omnis exercitus eorum fluuium Ypul iuxta Danubium transierunt. Et alio die transito fluuii Gron castra metatj sunt in campo iuxta quoddam castellum terreum, quod nuncupatur Uarod. Et capto illo castro manserunt ibi tres dies expectantes aduentum Borsu filij Bumger, quem dux Arpad cum magno exercitu miserat in auxilium eorum. Quarto die cum Borsu ad eos uenisset cum ualida manu, timuerunt eos omnes incole terre et nullus ausus fuit leuare manus contra eos. Tunc hij IIII-or domini, inito inter se consilio, per petitionem incolarum sibi fidelium constituerunt, ut tercia pars de exercitu cum incolis terre irent in siluam Zouolon, qui facerent in confinio regni municiones fortes tam de lapidibus, quam etiam de lignis, vt ne aliquando Boemy uel Polony possent intrare causa furti et rapine in regnum eorum. Tunc communi consilio hac de causa missus est Borsu filius Buger cum suis militibus. Et cum equitarent iuxta fluuium Gron, ceruus fuga lapsus ante eos cacumina montium ascendit. Quem Borsu celerrimo cursu persecutus, ictibus sagittarum in uertice montium interfecit. Et tunc Borsu cum montes illos in circum aspexisset, in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret. Et statim congregata multitudo ciuium, in uertice unius altioris montis castrum fortissimum construxit, cui nomen suum imposuit proprium, ut castrum Borsu nuncupatur. Et inde cum exercitibus suis usque ad siluam Zouolon porrexit, et maximam municionem de lapidibus facere precepit, quod nunc castrum Borssed¹ Zouolvn² nocatur.

¹) Greşit, in loc de Borssod.

lor cu așa mare temere și frică, ca și când ar fi fost vreodată domnii lor. Atunci Zuardu și Cadusa, precum și Huba, dela care se trage înțeleptul Zemera, când au vădit, că și-au subjugat mult popor fără resboi, au făcut ospeț mare, și locuitorilor mai de frunte ai pământului, cari și-au fost dat fii în chizeșie, le-au dat diferite daruri și i-au supus stăpânirii ducelui Arpad cu vorbe blânde și fără resboi, și i-au dus cu sine în expedițiunea de resboi, iar pe fii lor primindu-i în chizeșie, i-au trimis îndărăt la ducele Arpad cu diverse daruri. Prin ceea-ce ducele și fruntașii sei s'au înveselit mai mult, ca de obicei, iar celor ce au vestit bucuria, le-au dat multe daruri.

C A P XXXIV.

Despre fluviul Gron și fortăreața Borsu.

Într'aceasta Zuard și Cadusa, fiilul Hulec, precum și Huba și toată oastea lor, au trecut peste fluviul Ipul, lângă Dunăre. Și a doua zi trecând peste fluviul Gron, și-au așezat oastea pe câmp, lângă atare cetate de pământ, ce se numesce Varod. Și cuprinzând cetatea au ramas acolo trei zile, așteptând venirea lui Borsu, a fiului lui Bunger, pe care ducele Arpad l-a trimis cu oaste mare în ajutorul lor. A patra zi, când a sosit la ei Borsu, cu armată puternică s'au înfricoșat toți locuitorii acelu pământ, și n'a cutezat nimenea să-și ridice mâna contra lor. Atunci acești patru domni consfătuindu-se între sine, la rugarea locuitorilor credincioși au decis, ca a treia parte din oaste să meargă, împreună cu locuitorii pământului, în pădurea Zouolon, ca să facă la granița țării fortificare solidă, atât din peatră, cât și din lemn, ca să nu poată intra vr'odată Boemii ori Polonii în țara lor ca să fure ori să răpească. Atunci după un sfat comun, fu trimis în cauza aceasta, Borsu, fiul lui Bunger, cu militarii sei și când călăriau pe lângă fluviul Gron, un cerb scăpând cu fuga dinaintea lor, s'a urcat pe vârful muntelui, pe care Borsu l-a gonit în fuga cea mai mare, și l-a omorît pe culmea muntelui, prin rănirea cu săgeata. Și atunci Borsu, când a privit munții jur împrejur, și-a propus, ca să zidească o fortăreață acolo. Și îndată coadunând mulțimea poporului, a zidit pe culmea unui munte mai înalt o fortăreață foarte puternică, căreia i-a dat numele seu propriu, precum se și numesce fortăreața Borsu, și de aceia a mers cu oastea sa până la pădurea Zouolon, și a lăsat să se zidească o întăritură foarte mare din peatră, carea acum se numesce fortăreața Borsod-Zouolon.

(Va urma.)

*) Corectură de a. mână; orig. *Zouolon*.

COMOARA REGELUI DAC DECEBAL.

Sub acest titlu D. Téglás Gábor, director al școalei reale de stat din Deva, publică în Anuarul IX al Societății istorice și archeologice din comitatul Hunedoarei un interesant studiu, în care se încearcă a fixa locul, unde regele Decebal, înainte de a se sinucide, și-a ascuns comorile, ca să nu cadă în mâna învingătorilor Romani.

Eată cum expune D. Téglás chestia și la ce concluziune ajunge.

Punctul de mănecare al studiului îl formează gravura reliefului, care în ediția Columnei lui Traian de Froehner, poartă Nr. 169—170. Acest relief reprezintă o caravană cu 3 cai, încărcăți cu o mulțime de vase de o execuțiune artistică, cari formau comoara regelui Decebal. Bogăția și valoarea artistică a acestei comori de altfel o preamăresc și însemnările istorice. Dintre multele obiecte de artă, contimporanii au admirat cu deosebire un corn aurit de bou, cu care Traian aducea jertfe lui Iupiter. Comorile de aur și argint, ce le-a dus Traian la Roma după supunerea Daciei, erau enorme; din acele s'a ridicat și columna lui Traian. Krito, medicul de curte, evaluează aurul nu mai puțin decât la 10 milioane litre, iar argintul la 16 milioane. Dacă socotim, că 1 litră romană este egală cu 327·5 grame și că cele 10 mil. litre sunt egale cu 3.245,000 klg., prețuind 1 klg. de aur cu 1600 fl., prada acăpărată de Romani în resboiul cu Dacii ar reprezenta o valoare de 5 miliarde 240 mil. floreni. Cele 16 milioane litre de argint după aceeași cheie reprezintă 5.240,000 klg., și prețuind 1 klg. după valoarea scădută de astăzi cu 50 fl., numai argintul ar reprezenta 26.200,000 floreni. Numai cât că pe atunci aurul avea un preț de 5 ori mai mare, decât astăzi, iar argintul cel puțin de 3 ori, astfel că numai comorile curții dace, amintite de medicul Krito, dau o despăgubire de resboiu mai mare decât aceea, cu care Germania după încheierea resboiului din 1870—71 a voit să ruineze Franția. Cât se va fi imprăsciat printre comandanți și cât va fi acăpărat ostășimea nu este greu de închipuit. Datele aceste dau o dovadă elocuentă despre starea înfloritoare a minieritului de aur și argint în munții noștri. A aduna atâta grămadă de aur, recere timp și muncă îndelungată chiar și pe lângă progresul de aji al minieritului, dar încă pe atunci, când nu steteau la dispoziție mijloacele tehnice de aji.

Se nasce însă întrebarea, că unde a putut să-și ascundă Decebal comorile sale? Dio Cassius numesce părăul *Sargetia*, ce curge pe lângă Sarmisegetuza, dar părăul dela Grădiște-Zaicani este atât de mic, de între împrejurări normale îl poți trece cu piciorul uscat. Locul ascunderii însă nu se pôte căuta în apropierea capitalei chiar și din motivul, că reliefurile Columnei lui Traian reprezintă o întreagă serie de evenimente dela căderea capitalei până la ascunderea comorii. Așa pe tabela 148/9 se poate vedé începutul asediului capitalei regale. Dacii strim-

torați, după reliefurile 152/3, se încearcă a mulcomi pe Romani prin o deputațiune, dar Traian înfuriat până la sânge de necredința Dacilor, repetit dovedită, rămâne neînduplecat. Dacii respinși, în desperarea lor prefac în cenușă sfintele lor lăcașuri, frumsețile palatului regal. Apoi căpeteniile Dacilor, după relieful 154/5, golind păharul cu otravă, o iau la fugă, ca să nu cadă în captivitate. Cei mai sanguinici își lapdă insigniile, și încearcă să afle scăpare. Cu ei fuge și nefericitul rege dac, mai opăcind prin o deputațiune pe Romani, ca într'aceea să poată câștiga timp de scăpare.

Pausa aceasta scurtă a putut s'o folosească Decebal, preocupat în desperarea-i numai de persoana sa, ca să ascundă tesaurul, care acum îi servia atât lui, cât și însoțitorilor săi, numai spre greutate. Și fiindcă numele *Sargetia*, și după fonetică ni s'a păstrat ca o moștenire singur în *Streiu*, ori-ce bun cunoscător în ale topografiei și după nume numai trebuie să cugete la acest rîu în ceea-ce privesce locul de ascundere al comorii, indicat la Dio Cassius. Dar și altfel ardelenii așa au numit latinesce acest rîu totdeauna până în secolul trecut, și însuși Bethlen Farkas încă îl scrie așa în opul său „Istoria Transilvaniei“ pretutindenea: *Sargetius* sive *Sargetia*, hungaris *Sztrigy* seu *Isztrigy* dictus, Transsilvaniae fluvius; ba în vol. V. pag. 223 îl și descrie amănunțit. Acest rîu și prin abondanța apei sale și prin repeziunea sa se presenta perfect potrivit pentru ascunderea tesaurului atât de temut. Apa Streiului adevărat își schimbă adese-ori alvia, se divide în brațe și valurile sale năvalnice atât de repede își fac nevădute urmele de mai nainte, cât după câte-va zile deja nu se mai pot observa urmele vechiului curs al apei.

Decebal așa dară, fugind dela reședința sa, îndată-ce va fi aflat, că este amenințat cu împresurare de o parte de maurul Lucius Quietus cu călăreții săi prin pasul Vulcanului, de altă parte de Adrian, împăratul de mai târziu, prin pasul Turnului-roșu, în prima linie va fi dorit să scape de tesaurul său, care prin greutatea sa îl împiedeca în fugă.

După Dio Cassius (LXVIII, 14), Decebal a pus pe prizonierii săi să sape rîului *Sargetia* de lângă Sarmisegetuza, o nouă alvie și apoi în alvia veche îngropând mult argint, aur și alte obiecte scumpe, ce puteau să reziste umezelii, le-a acoperit cu bolovani și petriș și a condus din nou cursul apei în alvia veche. Vestmintele sale mai scumpe împreună cu alte averi a dispus să le ascundă aceiași prizonieri prin peșterile din acel ținut, iar pe prizonieri, ca să nu poată trada locul ascunderii, i-a ucis. Dar măsurile de precauțiune luate de Decebal nu folosiră nimic, căci un încrețut al său cu numele Bicilis, ajungând prizonier, a descoperit locul ascunderii.

Atâta ne spune Dio Cassius; de aici trece la cucerirea Arabiei pe troase, semn că aceste cărți n'au ajuns la noi întregi, ci numai în extrasul defectuos a lui Xiphilinos. Ce daună că n'avem nici o scire despre amănuntele descoperirii și adunării tesaurului. Dar și datele amintite ale

medicului de curte Krito, defectuoase cum sunt, ne pun în poziție de a ne orienta, că ce comori enorme au putut stringe Romanii din ascunșișurile, tradate de Bicilis. Și totuși n'a putut să ajungă în posesiunea Romanilor tesaurul întreg, căci posteritatea de repețite-ori a descoperit în ținutul Streiului astfel de comori însemnate, pe cari cei vechi nu fără ori-ce temei le-au considerat ca făcând parte din rămasul lui Decebal. Așa după Lazius Farkas nisce plutași de pe Streiu au găsit pela 1540 la Sf. Mărie rădăcina unui arbore cădută la pământ 40,000 bucăți de galbeni de ai lui Lysimach. Comoara aceasta în cea mai mare parte ar fi ajuns în mânilor călugărului George Martinuzzi și Castaldo ar fi transportat în museul imper. de antichități din Viena nu mai puțin de 10,000 Lysimachi (galbeni) din visteria sa dela Gherla.

Și mai târziu s'au găsit în mai multe rânduri astfel de comori, cari s'au adus în legătură cu numele lui Decebal. Mateiu Miles, cronicar sas din secl. XVIII se ocupă în detaliu cu chestia aceasta. Miles s'a născut în Sibiiu la 21 Februarie 1639 și a murit la 1686. Cronica lui, care se bucură de mare fidedemnitățe în literatura istorică, a apărut în Sibiiu la 1670 sub titlul: „Siebenbürgischer Würg-Engel oder chronicalischer Anhang des 15. Seculi nach Christi Geburth, aller theils in Siebenbürgen, theils Ungarn, und sonst Siebenbürgen angränzenden Ländern, füngelauffener Geschichten“. În cartea aceasta în general cunoscută și rară cetim, la pagina 45 între evenimentele întâmplăte la anul 1551, aceste: „Când și-a dimis Castaldus armata acasă pentru iernat, pe cale i-a venit vestea îmbueurătoare, că aproape de Deva, acolo unde stete mai nainte Ulpia Trajană, lângă riul Streiu, țărani când voiau să-și adape vitele la ameași, au vădută sub un arbore, ale cărei rădăcini le desgropase apa, ceva strălucitor; deci au intrat în riu și au săpat cu diligență, până când s'a ivit după toate semnele o comoară; deasupra era un șerpe de aur, aședat ca un păditor, (care după moartea lui Georgy a ajuns în mâna lui Ferdinand), în celelalte era o mulțime nenumărată de monede de aur, având imprimat pe o față chipul lui Lysimach, iar pe cealaltă al deitei Victoria și greutatea a trei galbeni veritabili de ai nostri. Țărani au fost ascuns deja multe din acelea, până când s'a dat de veste, și s'au îmbogățit foarte mult. Cu toate acestea, ce a mai remas și ce s'a luat din mânilor lor, s'a prețuit la 20,000 galbeni, trimitându-se prin Ioan Baptista Castaldus lui Ferdinand, pe lângă două statue de aur: a lui Ninus și Semiramis, cu cari după aceea a fost onorat Carol V. ca să fie îndemnat și câștigat a-i da lui Ferdinand și mai departe ajutorul său în Transilvania. Efectivul în total împreună cu partea reținută de Castaldus pentru ostași săi și cu cea ascunsă de țărani, s'a calculat în modul cel mai exact la 100,000 galbeni. Aceasta comoară a ascuns'o în riul acesta înainte de moartea sa regele de odinioară a Tracilor și Dacilor, sau al Transilvaniei, Decebal, de frica împăratului roman Traian, ca să nu ajungă pe mâna Romanilor“.

Găsirea comorii se poate pune pe toamna anului 1551, când Castaldo și-a dimis armata în cuartire de iarnă.

Din această comoară se derivă deci galbenii lui Lysimach aflători în muzeul imper. de antichități din Viena. Despre cele doue statue de aur, dăruite lui Carol V., durere, nu se scie nimic sigur. Însemnările lui Miles deci au eternizat și astfel de amănunte, cari servesc oare-cari puncte de orientare și pentru locul, unde și-a ascuns Decebal comoara sa. Se vede însă, că Miles cu toate, că era ardelean, nu scia, că Sarmisegetuza, Ulpia Trajana, nu era situată lângă Streiu, ci a strălucit oarecând la sud-vest de acest riu în depărtare de 20 km., la Grădiștea de ași; de oare-ce însă Streiul de multe-ori a fost identificat și cu riul Sebeș, (Riu-mare), apa mai mare din ținutul Hațegului, care se varsă în Streiu la gara căii ferate Hațeg-Subcetate, și deoarece râulețul Grădiștei trecând prin Peșteana, Farcadin și Hațeg tot aici, din jos de Sf. Mărie, se unesc mai întâiu cu Sebeșul (Riu-mare), și apoi împreună cu acela se unesc cu Streiul, abia poate să încapă indoială, că din jos de confluența acestor ape, adecă în jurul podului căii ferate dela gara Hațegului și al comunei Subcetate se poate căuta locul comorii lui Decebal. Aici crește și apa Streiului de odată într'atâta, încât și prin abaterea unei părți a cursului în altă alvie au putut găsi încreduții lui Decebal loc potrivit pentru munca lor delicată. Poziția ascunsă a pasului de aici a putut să-i scutească mai ușor de privirile curioșilor și pe sclavii, pe cari mai târziu regele desperat ucigându-i, i-a făcut să amuțească. De aici din pasul dela Sf. Mărie a putut ajunge și la acel ținut cu peșteri dela cătunele Luncani, Ponorici și încolo cătră Federi, unde Decebal a putut să-și depună vestmintele, cari nu sufereau influința umidității, și alte averi.

În aceste, cred că mi-a succed, dice D. Téglás, a lămurit un punct însemnat din răsboalele dace. Astfel ascunderea marei comori sub apă s'a putut întâmpla între Sf. Mărie și gara Hațegului, unde și ochiul curios mai puțin a putut s'o veadă, și ceea-ce mulți țin de închipuire ori tradiție poporală, eată că este adevărit ca fapt istoric prin comoara găsită în toamna anului 1551.

Nicolau Togan.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Academia română. Marți în 16/28 Martie s'a deschis sesiunea generală din anul curent a Academiei române sub presidiul dlui Petru Poni, asistând 21 membri, între cari dela noi numai D. Iosif Vulcan. Un raport mai detaiat vom da, ca și în anii precedenți, după închiderea sesiunii actuale.

Societatea geografică română din Bucuresci a ținut ședințele sale anuale în 18—20 Martie n. sub presidiul regelui și în prezența principelui moștenitor. În prima seară D. secretar gen. Lahovari a cetit darea de seamă anuală și raportul asupra stării finanțiare, apoi au urmat doue

conferințe, ținute de D. Gr. G. Tocilescu: „Lucrări pentru cunoașterea patriei și a poporului român“, și D. B. C. Assan: „Călătorie împrejurul pământului“ cu proiecțiuni. În a doua seară a vorbit D. Ionnescu-Gion: „Despre comerțul bucureșean până la 1800“; D. R. Novian: „Impresiuni din călătoria făcută în 1898 în Islanda“, cu proiecțiuni; și D. C. Bottea: „Despre lucrările și excursiunile geologice ale congresului geologic internațional din Rusia în anul 1897“, cu proiecțiuni. În a treia seară: D. C. Alimănișteanu a vorbit asupra „chestiunii terenurilor cu ape potabile la congresul de hidrologie, climatologie și geologie dela Liège, în 1898“, și D. Dr. I. Stefanescu: „Despre paludism din punctul de vedere geografic“. Ședințele s'au ținut în prezența unui public numeros și distins.

Societatea pentru fond de teatru român. Comitetul acestei societăți a decis la 25 Februarie a. c., ca în fiecare centru românesc să-și aleagă câte un bărbat de încredere, care personal să primească asupra-și sarcina de a reprezenta în mijlocul societății, unde trăiește, interesele societății pentru crearea unui fond de teatru național român. Datoria acestor bărbați de încredere va fi: să îndemne inteligența română din jurul lor la arangearea de reprezentațiuni teatrale de diletanți, din al căror venit o parte cât de modestă să fie destinată pentru societatea din chestiune; să mijlocească răspândirea broșurelor din biblioteca teatrală a societății, precum și a altor scrieri, menite să deștepte interesul publicului nostru românesc pentru teatru; după putință să participe la adunările generale ale societății, îndemnând la aceasta și pe alți buni Români; să nisuiască într'acolo, ca în fiecare an după putință să adune membri pentru societate; în general să facă tot, ce ar crede cuviincios și bine întru promovarea intereselor societății. În fiecare an, câte-va săptămâni înainte de terminul, la care se vor ține adunările gen. ale societății, acești bărbați de încredere vor face comitetului central din Brașov un mic raport despre activitatea lor pentru promovarea intereselor societății și despre rezultatul acestei activități. — În scopul arătat comitetul societății a adresat mai multor fruntași din deosebitele centre românesce un călduros apel. Insemnăm, că astăzi societatea pentru crearea unui fond de teatru național român dispune de o avere, ce reprezintă aproape suma de 130 mii florini și că adunarea gen. anul acesta se va ține la Abrud în 16 și 17 Iulie n.

Societatea istorică maghiară. În ședința lunară ultimă a comitetului acestei societăți, ținută sub presiulul contelui Géza Teleki, între altele, Iuliu Láncozy a raportat despre congresul diplomatic-istoric internațional dela Haaga; din acel raport aflăm, că în acel congres a vorbit profesorul Velici din Belgrad despre confederațiunea balcanică, iar I. Láncozy despre originea numelui Corvin. Raportul va apăre în „Századok“, publicațiunea societății istorice maghiare.

Societatea etnografică magh. și-a ținut la 18 Martie a. c. în Budapesta tub presiulul lui Emeric Szalay adunarea sa gen. anuală, par-

ticipând numeroși membri. Presidentul în cuvântul de deschidere a expus activitatea de 10 ani a societății, în care timp ea avu să se lupte adese-ori cu griji financiare, acum însă abonând ministrul instrucțiunii 100 exemplare din publicațiunea societății „Ethnographia“, crede, că prin aceasta se va ameliora nu numai starea financiară a societății, ci acest fapt va contribui și la popularizarea științei etnografice. Apoi rapoartă secretarul Dr. Iuliu Sebestyén asupra lucrărilor din anul trecut, arătând, că etnografia a fost cultivată și înainte de înființarea societății prin savanți singuratici, a fost însă o necesitate constituirea societății pentru a se fixa acestei lucrări științifice un scop unitar și a-i deschide un câmp mai larg. După ce rapoartă cassarul Iuliu Zsolnai despre starea cassei, arătând, că venitele societății în 1898 au fost de 3595 fl. 92 cr., iar cheltuielile de 3989 fl. 99 cr., — cum și bibliotecarul Dr. I. Melich despre starea bibliotecii, urmă noua constituire, alegându-se president onorar pe viață: contele Géza Kúun; president: E. Szalay; vice-president: B. Munkácsi și A. György; secretar general: Dr. Iul. Sebestyén; secretar: Ant. Hermann; cassar: Viet. Feichtinger; controlor: E. Fejér și 40 membri în comitetul societății.

România. Sub acest titlu editorul revistei „Die Donauländer“, Adolf Strausz, a dat la lumină o nouă lucrare; ea face parte din „Biblioteca industriașilor“ („Iparosok olvasótára“) Nr. 4 și 5. În aceasta operă autorul descrie rapoartele economice și etnografice ale României, precum și istoria constituirei acestui stat, care astăzi formează avantpostul civilizațiunii europene în Orient. Capitole detaiate sunt dedicate moravurilor poporului, economiei politice, rapoartelor de comunicație, sanitare și de justiție în România, precum și armatei, instrucțiunii, rapoartelor geografice și climatice și factorilor comerciali și industriali din regatul fraților noștri. În sfârșit tractează pe scurt istoria literaturii și artelor în România. Volumul e provădit cu numeroase ilustrațiuni și costă 60 cr.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

Reuniunea carpatină din Transilvania (Erdélyi Kárpát-Egyesület) va arangia în toamna anului curent, cu ocaziunea desvălirii monumentului lui Matia Corvinul, o expozițiune etnografică în casa natală a marelui rege, pentru a cărei restaurare și adaptare pentru scopurile unui museu etnografic, orașul Cluj a votat suma de fl. 24,000. — Reuniunea carpatină, dorind ca la expozițiune să fie reprezentate toate naționalitățile din Transilvania, a rezervat câte o sală spațioasă din etagiu pentru o colecțiune etnografică românească și pentru alta săsească. Pentru arangiarea camerei săsesci s'a adresat reuniunilor săsesci din Sibiu, cari (anume Reuniunea carpatină, și

„Verein für Siebenbürgische Landeskunde“) au și promis concursul lor, iar cât pentru camera românească a recercat pe Excelența Sa Metropolitul din Blaj, care însă i a recomandat să se adreseze către „Asociațiune“, ca mai competentă în asemenea afaceri. În urma acestei recomandățiuni Reuniunea carpatină a adresat comitetului Asociațiunii la 25 Februarie a. c. o scrisoare, prin care l'a rugat să se însărcineze cu aranjarea camerei românești. Pe baza acestei recercări secretarul I al Asociațiunii a primit ordinul să ție în Cluj informațiuni detaiate asupra condițiunilor, în cari se va aranja expozițiunea proiectată, și să înainteze raport în proxima ședință a comitetului. Secretarul I prezentându-se la 28 Martie în biroul Reuniunii carpatine din Cluj, a găsit întrunită comisiunea etnografică, care pertracta chiar chestiunea expozițiunii, și în deosebi și a camerei românești. Învitat din partea presidiului să asiste la ședință, secretarul I a declarat, că *Comitetul Asociațiunii încă nu a luat nici un conclud definitiv în această chestiune*, ci l'a însărcinat să câștige informațiuni detaiate asupra condițiunilor în cari se aranjează expozițiunea. Primind acum aceste informațiuni, va presenta raportul său în proxima ședință a comitetului central, care astfel va pute da un răspuns definitiv încă în decursul lunei lui Aprilie. *Secretarul I nu a anticipat nici o promisiune în numele comitetului central*. Președintele comisiunii, D. Dr. Márki a dat expresiune bucuriei comisiunii asupra atențiunii ce a arătat-o Asociațiunea pentru expoziția proiectată prin însuși faptul exmiterii secretarului său, și și până la sosirea răspunsului comitetului, mulțămesc acestuia pentru interesul dovedit. Această mulțămită s'a trecut și la procesul verbal. Foaia clujană „Magyar Polgár“, raportând despre ședința comisiunii, a prezentat declarațiunea secretarului Asociațiunii într'o formă mai concretă, care nu corespunde pe deplin faptului expus mai sus. Din acest incident doue foi românești s'au grăbit a tranșa eventualitatea participării Asociațiunii la expozițiunea etnografică din Cluj, într'un ton și cu maniere cari nu credem că vor pute contribui la resolvarea cumpătată și deamnă a chestiunii. Nu putem intra în polemii; constatăm numai faptul, că *comitetul central nu a luat încă nici un conclud în această afacere*, cu care se va ocupa d'abia în ședința sa din 13 Aprile a. c. Suntem convinși că membrii comitetului vor scii să deie chestiunii soluțiunea care va fi mai corespunzătoare intereselor culturale ale popoului nostru.

Din despărțeminte.

Desp. Timișoarei, conform raportului Dlui director Emanuil Ungurianu, a fost constituit la 6 Nov. 1898. Adunarea constituantă a ales comitetul cercual pe 3 ani, adecă până la adunarea cercuala ordinară din 1901. Director a fost ales Dl avocat Em. Ungurianu, iar de membri în comitet Dd. Dr. Lazar Simon, Ioan Pinciu, Dr. Iuliu Grecu și Dr. Aurel Cosma. Constituirea desp. și alegerea comitetului cerc. fiind aprobate din partea comitetului central, comit. cerc. s'a constituit în ședința ținută la 24 Decembre 1898, alegând vice-președ. pe D. Ioan Pinciu, cassar pe Dr. Aurel Cosma și notar-controlor pe Dr. Valerie Mezin, care e membru al comitet. cerc. în calitate de membru pe viață al Asoc.

Dela 6 Novembre până la finea lui Decembre 1898 s'au înscris membri ai Asociațiunii: fundator 1, pe viață 5, ordinari 29, ajutători 12, de toți 47. Afară de aceștia, după organizare s'au mai înscris m. fundatori 2, ordinari 31. astfel că la finea anului sunt înscrși: 3 membri fundatori, 5 pe viață, 60 ordinari și 12 ajutători, de toți 80. Din partea comitetului cercual s'au trimis în decursul an. 1898 la cassa centrală a Asoc. suma de 287 fl. 60 cr.

Ca început a activității sale, comit. cerc. 1. a prenumerat pe anul 1899 pentru 17 comune 20 exemplare din „Gazeta Transilvaniei“ ediția de Duminecă, și adecă pentru 3 comune câte 2 ex. și pentru 14 comune câte 1 ex. Foaia se trimite la adresa persoanelor de încredere designate de comit. cerc. 2. a hotărît înființarea de biblioteci populare și adecă acum deocamdată biblioteci ambulante, și a și făcut dispozițiuni pentru crearea bibliotecii Nr. 1.

Desp. XVI. al Selagiului. D. director Alimpiu Barbolovici trimite raportul pe 1897 și 1898. Din raportul pe 1897 dăm următoarele:

1. După adunarea cerc. din 1896 actele s'au subscernut comit. cerc. împreună cu taxele dela membri. 2. Cele 8 premii destinate din partea părțitorilor culturii populare spre încurajarea zelului învățătorilor nostri, comitetul cerc. le-a împărțit conform diligenței desvoltate întru lucrarea ogorului culturii populare îndată după adunarea generală într'o ședință conchemată spre acest scop. 3. în decursul anului 1897 s'au ținut 4 ședințe ordinare de comitet, în care s'au pertractat afacerile curente a-le desp., și adunarea cerc. prescrisă. 4. Comitetul s'a îngrijit de înaintarea progresului în școalele noastre populare și din relațiunile dlor protopopi s'a informat, că pe lângă toată umblarea mașteră a timpului, instrucțiunea poporală a produs rezultat îmbucurător, fiind îmbrăcișată cu toată căldura inimii din partea clerului și învățătorilor însetați de regenerarea poporului nostru țeran.

Din raportul pe 1898 scoatem următoarele date mai însemnate: 1. Desp. s'a acomodat statutelor și regulamentelor celor nouă, din cari mai multe exemplare au fost distribuite și membrilor. 2. a lucrat cu succes satisfăcător pentru răspândirea „Biografiei lui Avram Iancu“ de Ios. St.

Șulufiu între membri de pe teritorul desp. 3. s'a urgeat de repetite ori plățirea taxelor restante. 4. s'au luat măsurile de lipsă pentru organizarea și amplificarea bibliotecii și arhivei despărțământului. 5. După încheierea adunării cerc. ținute la 4 Aug. 1898 în Șomcuta mare, comitetul cerc. a împărțit învățătorilor celor mai zelosi 6 premii anume: o vacă cu vițel donată de dl George Pop de Băsesci, o scroafă cu purcei, tot dela același generos donator, 4 galbini donați de dl Dr. Ioan Nechita adv., 10 fl. dela dl Andreiu Cosma, dir. de bancă, 10 fl. dela Rev. dn vicar Alimpiu Barbolovici și iar 10 fl. dela dl. Nicolau Nilvan, adv. Distribuirea acestor premii a produs însuflețire și bucurie, precum în învățătorii premiați așa și în poporul țăran, care a luat parte la săvârșirea acestui act sərbătoresec. 6. S'au ținut 5 ședințe de comitet pentru desbaterea afacerilor curente. 7. Desp. a avut 5 membri fundatori, 5 pe viață și 25 membri ordinari. 8. Comit. desp. a recomandat spre cumpărare „Dietetica poporală“ de Simeon Stoica. 9. a subscernut comit. centr. taxele încassate dela membri, etc.

Raportul se încheie astfel: „Desp. nostru va avé a se lupta cu greutate și a delătura pedeci întru împlinirea misiunii sale până-când nu-i va succede geniului națiunii noastre, care planează asupra viitorului ei, a stărpi indiferentismul și egoismul din inima Românului inteligent, care a primit din mâna mamei națiuni un capital atât de mare, încât nici interesele aceluia nu este în stare a le depura prin sacrificiile, cari dator este a-le aduce pe altarul culturii române“.

Desp. XXVII al Cohalmului, în decursul an. 1898 a ținut o ședință de comitet în 30 Iunie și adunarea cercuală în 1 Aug. Cu ocaziunea adunării cerc. s'au încassat taxele dela 8 membri ordinari, 4 ajutători și alți binefăcători în sumă de 46 fl. 90 cr., cari s'au subscernut comitetului central, împreună cu protocolul adunării. La această adunare s'a ținut o disertațiune din partea dlui George Repede, preot în Homorod „Despre prosperarea materială și spirituală a portului român“, și alta din partea dlui Ioan Bercan, preot în Mercheașa despre îmbrăcișarea comerțului.

S'a discutat chestiunea înființării de agenturi, în urma căreia adunarea cerc. însărcinează biroul cu exmiterea de comisari, cari pe lângă observarea dispozițiunilor din statute și regulamente, să cerce tot posibilul ca în comunele mai fruntașe să se înființeze câte o agentură. În urma acestor dispoziții s'a înființat o agentură și s'a pus și baza unei biblioteci în Cohalm.

Desp. XIII. al Abrudului. În decursul an. 1898 comit. cerc. a ținut 3 ședințe: în 24 Ianuarie, 29 Iunie și 24 Decembre, cu privire la cari s'au înaintat la timpul seu procesele verbale comitet. central. În ședințele comit. cerc.: s'a constituit comitetul, s'au rezolvat toate exhibitele primite din partea comitet. centr., s'au făcut pași pentru potențarea activității agenturilor, s'a îndrumat cassarul a admonia pe restanțieri ca să-și achite taxele restante și a face raport comit. centr. în privința celor ce nu și-au achitat taxele, ca să se poată lua măsurile necesare contra

lor. În 17 Iulie s'a ținut adunarea cercuală în Zlagna cu rezultat destul de favorabil, după-cum s'a raportat la timpul său. Totodată s'au făcut pașii posibili pentru promovarea intereselor „Asociațiunii“.

Desp. XXV. al Murăș-Ludoșului. Comitetul cercual al acestui desp. a ținut o ședință în 26 Aprile 1898, în care s'a designat ziua de 3/15 Maiu pentru ținerea adunării cercuale în Iclânzel. Din cauza timpului nefavorabil adunarea nu s'a putut ținé la termenul stabilit, ci s'a amânat pe 7 August, ținându-se în Murăș-Ludoș. În această adunare s'a prezentat și raportul unei comisiuni, care a fost aleasă încă în adunarea cercuală din 1897 cu misiunea: de a percurge toate comunele din despărțământ, a câștiga membri noi, a încassa taxele și a înființa agenturi comunale. Comisiunea respectivă nu a satisfăcut însărcinării primite din două motive: de o parte nesperând ceva rezultat favorabil în urma recoltei de tot slabe, iar de altă parte, fiindcă un membru din comisiune a fost mult timp morbos. Membrii comisiunii: Romul Orbean și Vasile Vlassa se însărcinează din nou, ca cel puțin în anul 1898—9 să-și îndeplinească obligamentul, ce au luat asupra-și. Cu ocaziunea acestei adunări s'a ales directorul și ceilalți oficiali și membri ai comitetului cercual, s'au încassat taxele dela membri și s'au administrat cassei centrale. Dela zelul comisiunii alese pentru percurgerea comunelor din desp. se sperează progresearea și o activitate mai spornică a despărțământului.

Desp. V. al Seliștei. Dl director Dr. N. Calefariu înaintează raportul pe 1897 și 1898.

I. În 1897 s'au ținut 3 ședințe de comitet, două înainte de adunarea cercuală și una după aceea. Deși atât directorul dl Dr. Leményi cât și secretarul R. Simu, cărora li se cuvine meritul principal la reorganizarea acestui desp., — s'au mutat de pe teritoriul desp., mersul bun al lucrurilor n'a fost alterat și aceasta e de a-se atribui măsurilor, ce fostul director a luat înainte de mutarea sa din Seliște și atențiunei și interesului, ce-i-a purtat desp. și după mutarea sa.

În I. ședință din 1897 s'a decis preluarea bibliotecii popor. dela dl paroch Ioachim Muntean din comuna Gurariului, în a cărui administrare s'a aflat până aici și a o preda dir. școlare de acolo cu menirea, ca ea să se folosească și de populațiunea din Orlat. S'a decis mai departe inventarisarea întregii biblioteci, precum și cercarea dir. școl. respective a o îngriji cu scumpătate sub responsabilitatea sa. Acest conclud s'a executat întocmai. Părintele Muntean, la predare a mai donat și dela sine 12 cărți pe sama despărțământului.

În ședința a doua din 14 Iunie 1897 s'a decis ținerea adunării cercuale în 8 Aug. în comuna Tilișca, care s'a și ținut, luând parte un frumos număr de membri și binevoitori ai Asociațiunii. De regretat e, că chiar populațiunea rurală, pentru a cărei luminare și desceptare s'a înființat în prima linie Asociațiunea, n'a fost reprezentată în măsură corespunzătoare. Motivul acestei aparențe poate fi încâtva indolența po-

porului, dar și împrejurarea, că o parte însemnată a populației petrece în decursul verii afară din comună. Președintele, dl Dr. Leményi, face o scurtă privire asupra dezvoltării activității acestui desp. în decursul celor 3 ani dela reactivarea sa, regretând, că se vede necesitat a resigna dela conducerea mai departe a acestui desp. Adunarea îi exprimă sincera sa mulțumită. Cu această ocaziune directorul actual dl Dr. N. Calefariu a disertat despre morbiile infecțioși cu deosebită considerare la tuberculosă. Disertația a fost ascultată cu viu interes.

Din raportul secretarului și cassarului se vede, că desp. a avut 10 membrii pe viață, 25 ordinari și 46 ajutători. Din suma incursă de 172 fl. 84 cr., s'au trimis casei centrale 126 fl. 50 cr., rămânând 46 fl. 34 cr. la dispoziția desp. Director a fost ales dl P. Dragits, vice-dir. Dr. N. Calefariu.

II. În decursul anului 1898 s'au ținut 5 ședințe; iar adunarea cercuală la 7 August în comuna Apoldul mic. S'a constatat cu plăcere, că la această adunare a luat parte nu numai inteligența din comună și împregiurime, ci și țărănimea din loc în număr foarte considerabil, urmărind cu mare atențiune atât discursul frumos și instructiv de deschidere al dlui P. Dragits, cât și cele 3 disertațiuni interesante ținute de domnii: I. Muntean, D. Decei și I. Chirca despre a) Proverbi poporali; b) „Să învățăm și îndreptăm poporul“; c) „Peronospora.“ S'a luat la cunoștință raportul comitetului și cassarului și s'au ales reprezentanți pentru adunarea generală a Asociațiunii dnii N. Hențu și V. Milea. Dir. P. Dragits declară că, constrins de împrejurări, trebuie să rezigneze de a mai sta în fruntea desp.; promite însă concursul și conlucrarea sa din toate puterile și pe viitor. Adunarea regretă sincer această retragere și alege director pe Dr. N. Calefariu. Din taxele încassate în suma de 322 fl. 76 cr. s'au subscernut comitetului central 247 fl. S'a decis înființarea unei bibliotecă popor. în Apoldul mic și spre acest scop s'a predat dir. școlare de acolo suma de 20 fl. Se decide publicarea unui concurs pentru premiarea acelor femei, cari se vor distinge în cultivarea grădinilor de legumi.

În șed. comit. din 3 Octobree s'a decis înființarea de agenturi în comunele: Tilișca, Orlat și Gurariului, spre care scop s'a ales o delegațiune de 3 în persoanele dlor: Ioachim Muntean, D. Decei și Valeriu Milea.

Desp. XXX. al Sighișoarei. Comitetul cercual al acestui desp. a ținut în decursul anului 1898, 4 ședințe, în cari s'au pertractat obiectele curente și s'au făcut dispozițiunile necesare pentru adunarea desp., care a avut loc în Sighișoara. Resultatul acesteia a fost comunicat la timpul său comitetului central, împreună cu taxele incurse dela membri în suma de 41 fl. 30 cr. Comitetul cercual a luat măsuri, ca să se înființeze agenturi comunale și promite a face tot posibilul ca interesele Asociațiunii să se promoveze.